

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie a andragogiky

**Sociální soudržnost, sociální začleňování a
skupiny ohrožené sociálním vyloučením**

**Social cohesion, social integration and groups
threatened by social exclusion**

Bakalářská diplomová práce

Jana Juříková

Vedoucí práce: PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne : .....

.....

Podpis

Poděkování

Děkuji PhDr. Heleně Kubátové, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a trpělivost, se kterou mě vedla při psaní bakalářské diplomové práce.

Obsah	4
Úvod	6
1 Vymezení teoretických konceptů	7
1.1 Prakticko politický diskurz sociální politiky	7
1.2 Politika soudržnosti	8
1.2.1 Politika soudržnosti EU	9
1.3 Sociálně vědní pojetí sociální politiky	12
1.4 Konceptuální rámec sociální soudržnosti	14
1.4.1 Oslabování sociální soudržnosti	14
1.4.2 Vymezení pojmu sociální soudržnost	15
1.4.3 Dimenze sociální soudržnosti	16
1.4.4 Měření sociální soudržnosti	18
1.4.5 Podpora kohezní společnosti	19
1.5 Konceptuální rámec sociálního vyloučení	20
1.5.1 Definiční vymezení sociální exkluze	21
1.5.2 Dimenze sociálního vyloučení	21
1.5.2.1 Sociální vyloučení a chudoba	23
1.5.3 Příčiny sociálního vyloučení	24
1.5.4 Měření sociálního vyloučení	26
1.5.5 Projevy sociálního vyloučení	27
1.5.6 Typy sociálního vyloučení	27
1.5.7 Hlavní cíle boje proti sociálnímu vyloučení	28
1.6 Konceptuální rámec sociální inkluze	29
1.6.1 Vymezení pojmu sociální inkluze	29
1.6.2 Dimenze sociální inkluze	29
1.6.3 Cíle inkluzívní politiky	30
1.7 Problematika sociálního vyloučení v České republice	31
1.7.1 Nezaměstnanost jako sociální problém	32
1.7.2 Sociálně vyloučené romské lokality	33
1.7.3 Prevence sociálního vyloučení	34
1.8 Shrnutí výzkumu soudržnosti v české společnosti	35
Shrnutí 1. kapitoly	36

2	Institucionální rámec politiky sociálního začleňování, nástroje politiky sociálního začleňování.....	38
2.1	Politika soudržnosti EU	38
2.1.1	Evropské fondy	40
2.1.2	Cíle politiky soudržnosti EU pro období 2007 - 2013	41
2.1.3	Programové období 2007 - 2013 v České republice	44
2.1.4	Proces získávání prostředků z finančních zdrojů EU	45
2.2	Národní strategický referenční rámec ČR 2007 - 2013	47
2.3	Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách	49
2.4	Projekt „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“	51
2.5	Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení	52
2.5.1	Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení	53
	Shrnutí 2. kapitoly	55
	Závěr	57
	Anotace	59
	Použitá literatura	61

Úvod

Člověk je bytost společenská. Potřebu sdružovat se zdědil již po svých předcích. Machonin říká: „Bez lidské pospolitosti by nebyla možná reprodukce lidského rodu, pracovní a hospodářská činnost, zabezpečení životní úrovně a udržování, natožpak rozvoj kvality života, správa jednotlivých seskupení, která pro výkon a při výkonu těchto činností vznikají“ (Machonin 2004, s. 8-9). Sociální soudržnost tedy představuje pro společnost kladnou hodnotu. V současné době se o sociální soudržnosti hovoří v souvislosti s jejím oslabováním a se vznikem dalších sociálních problémů, jako je sociální vyloučení, chudoba, diskriminace. Předmětem zájmu odborníků z řad společenských věd i politiků je hledání cest, jak sociální soudržnost posílit, jak zabránit sociálnímu vyloučení a jak vyloučené jedince nebo skupiny integrovat zpět do společnosti.

Cílem této bakalářské práce je popis problematiky sociální soudržnosti, sociálního vyloučení, sociálního začleňování a problematiky jedinců a skupin sociálním vyloučením ohrožených. Uvedená problematika bude řešena v rovině teoretické a v rovině praktické, v podobě konkrétních politických opatření. Každé rovině bude věnována samostatná kapitola.

V první kapitole budou popsány teoretické koncepce sociální soudržnosti, sociálního vyloučení a začleňování v celé jejich šíři. Pozornost bude věnována skupinám ohrožených sociálním vyloučením, vyloučeným lokalitám a problematice nezaměstnanosti. Z hlediska významu pro ČR je nutné pohovořit i o politice soudržnosti. V závěru první kapitoly budou shrnuty poznatky o výzkumu sociální soudržnosti v České Republice.

Předmětem druhé kapitoly bude institucionální rámec politiky soudržnosti a zajišťování politiky sociální soudržnosti a sociálního začleňování na úrovni národní i na úrovni EU, dále vymezení klíčových problémů, prioritních cílů a nástrojů politiky soudržnosti. A to na základě klíčových dokumentů.

1 Vymezení základních teoretických konceptů

Teoretické koncepce sociální soudržnosti, sociálního vyloučení a sociálního začleňování představují ucelený výklad těchto sociálních jevů. Snahou odborníků z řad sociologie, politologie a jiných vědních oborů je zmapovat uvedené sociální problémy – najít a popsat příčiny jejich vzniku, důsledky působení a mechanismy vedoucí k jejich odstranění nebo alespoň zmírnění.

1.1 Prakticko-politický diskurz sociální politiky

„Sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze jsou třemi zaklínacími slovy, jež ovládly diskurz Evropské unie na přelomu tisíciletí“, říká Mareš (Mareš 2004, s. 5). Důvodem je oslabení sociální soudržnosti. Soudržnost představuje podmínku stability politického systému a bezpečnosti, rovněž přispívá k ekonomickému růstu. Nedostatek sociální soudržnosti se projevuje slabými vazbami nízkou solidaritou a slabou zakořeněností v místních komunitách. Pokles sociální soudržnosti se díky negativním projevům stal předmětem zájmu odborníků z oblasti sociálních věd i představitelů veřejné politiky. Nezbytným předpokladem dosahování sociální soudržnosti je prosperující ekonomika, konzistentní právní řád, veřejná správa a rozvinutá občanská společnost. Politika soudržnosti je budována na úrovni národních států, vychází však z politických záměrů Evropské unie. Koncepty sociální soudržnosti, sociální exkluze a sociální inkluze hrají v současnosti klíčovou roli jak v politickém diskurzu, tak na půdě akademické. V současné době se nehovoří pouze o chudobě a nerovnosti, ale o sociální exkluzi, která odděluje nejchudší vrstvy obyvatel od zbytku společnosti. Chudí se stávají předmětem despektu společnosti, kdy jejich chudoba není vnímána jako důsledek působení strukturálních faktorů, ale spíše jako důsledek jejich osobních nedostatečností. Mareš se domnívá, že mnoho problémů s sebou přináší především nové dělení společnosti. Podle dosavadní konceptualizace se společnost dělila na základě vertikálních nerovností - bohatství versus chudoba, privilegia versus deprivace. Dělení současné společnosti se děje na základě nerovnosti

horizontální – separace versus participace, kde důležitou roli sehrává věk, etnicita, rod. Uplatnění na trhu práce je založeno především na znalostech a na lidském kapitálu („knowledge society“). Takové rozdělení může být zdrojem problémů, jako je sociální marginalizace a exkluze, především na trhu práce, a rozdělení společnosti na privilegované pracující a deprivované bez práce.

K oslabování soudržnosti a exkluzi přispívá i individualizace společnosti. A to z důvodu vyvazování z tradičních sociálních forem jako je třída, rodina, rod. Lidé zažívají více svobody, ale zároveň se zbavují i jistot, vyplývajících ze solidarity, která je individualizací silně oslabována. Podle Mareše je dalším zdrojem obav z narušení soudržnosti rostoucí příliv imigrantů z mimoevropských kultur do zemí Evropy. „Tento proces je doprovázen neochotou majoritní společnosti jednotlivých evropských zemí imigranty integrovat i neochotou rostoucího počtu imigrantů integrovat se“, říká Mareš (Mareš 2004, s. 16). Z uvedeného vyplývá, že řešení problémů spojených s nedostatkem sociální soudržnosti je naléhavé.

1.2 Politika soudržnosti

Úvod do politiky soudržnosti

Podle Machonina spočívá význam politiky soudržnosti především v tom, že reaguje na sociální problémy, mobilizuje široké škály aktérů (veřejné správy na evropské, národní, regionální i místní úrovni, sociálních partnerů, nevládních a komerčních organizací, občanů samotných), propracovává vhodnou kombinaci různých nástrojů politiky s důrazem na koncepce, cílové programy a akční plány. Pružně reaguje na měnící se vnitřní a vnější prostředí.

Mechanismy veřejné a sociální politiky podporující sociální soudržnost

Existuje celá řada mechanismů, které ovlivňují sociální soudržnost. Většina z nich vychází z předpokladu existence solidarity ve společnosti (mezi

bohatými a chudými, zdravými a nemocnými apod.). Jako mechanismy podporující soudržnost můžeme označit členství v EU, posilování aktivit občanského sektoru, zamezení institucionální cestou výskytu takových jevů, jako je korupce, stínová ekonomika, daňové úniky, činnost mafií a naopak podporování takových forem hospodaření, které upevňují sociální soudržnost. Nezbytným nástrojem udržování a posilování soudržnosti je přerozdělování zdrojů prostřednictvím daní a veřejných rozpočtů. Důležitou roli sehrává sociální komunikace a kultura řešení vznikajících konfliktů a sporů, úroveň sociálního dialogu o sociálních problémech a o možnostech jejich řešení (Machonin 2004, s. 74-75).

Úsilí o podněcování mechanismů zvyšující sociální soudržnost se tak od 90. let 20. století stává jedním z klíčových cílů politik na národní i nadnárodní úrovni EU. K posilování soudržnosti v rámci Unie směřuje tzv. regionální politika, taktéž nazývána jako strukturální politika nebo politika posilování soudržnosti. Obsahově je zaměřena ekonomicky, jde především o posilování konkurenceschopnosti nejméně vyspělých regionů a zemí. Explicitním cílem je zmenšování rozdílů na úrovni rozvoje jednotlivých regionů a podpora zaostávajících. Nástroj realizace těchto cílů jsou tzv. strukturální fondy a fond kohezní. (Tuček 2008, st. 9).

1.2.1 Politika soudržnosti EU

V rámci Evropské unie jde především o posílení koheze ekonomické, sociální a teritoriální. Kohezní politika Evropské unie je založena především na redukci regionální nerovnosti. Obsahově je regionální politika zaměřena na ekonomický růst – posilování konkurenceschopnosti nejméně vyspělých regionů a zemí a vytváření nových pracovních míst s cílem snížit nezaměstnanost. Aktuální problém představuje nezaměstnanost, stárnoucí populace, sociální vyloučení jedinců a skupin z majoritní společnosti.

Cílem je vytváření rovných příležitostí pro všechny a odstranění diskriminace. Zvýšená pozornost je věnována skupinám ohrožených

sociálním vyloučením. Hlavním cílem politiky soudržnosti EU je zmenšení rozdílů v jednotlivých regionech. Nástroji realizace těchto cílů jsou tzv. strukturální fondy a fond kohezní. „Cílem kohezní politiky je spravedlivější a soudržnější Unie“, říká Tuček (Tuček 2006, s. 20 – 21).

Nástroje politiky soudržnosti

Nástroj politiky soudržnosti Evropské unie představují **Evropské fondy**. Pro kandidátské země EU včetně České republiky byly určeny předvstupní nástroje Evropské unie. Sem patřily tyto fondy:

Phare – z prostředků tohoto fondu byly spolufinancovány například projekty vyrovnávající rozdíly v oblastech technické vybavenosti, propagace českých exportérů v zahraničí či studijní pobyty učitelů v zahraničí.

Program Sapard – byl speciální program pro rozvoj venkova a zemědělství.

ISPA – nástroj předvstupních politik zaměřen na financování velkých projektů v oblasti životního prostředí a dopravy. Po vstupu do EU ho nahradil Fond soudržnosti.

Pro programové období 2000–2006, kdy do Evropské unie vstoupila i Česká republika, byly vytýčeny tři cíle - podpora rozvoje zaostávajících regionů, podpora oblastí potýkajících se s restrukturalizací a podpora politiky zaměstnanosti a vzdělanosti. V tomto období existovaly čtyři strukturální fondy:

- 1. Evropský fond regionálního rozvoje (ERDF)** – z něj se financovaly projekty spadající do cílů viz 1. a 2.
- 2. Evropský sociální fond (ESF)** – hlavní sociální nástroj politiky EU – pomoc zaměřená na mládež, dlouhodobě nezaměstnané a sociálně znevýhodněné skupiny a ženy v rámci všech třech cílů regionální politiky
- 3. Evropský orientační a záruční fond pro zemědělství (EAGGF)** – určen pro financování rozvoje venkovských oblastí v souladu s cílem 1. Jednalo se především o modernizaci a racionalizaci zemědělské výroby
- 4. Finanční nástroj pro podporu rybolovu (FIFG)** – založen za účelem zajištění financování rozvoje přímořských regionů i rybářského odvětví

Dalším významným zdrojem je **Fond soudržnosti**, ten navázal v květnu 2004 na činnost předvstupního nástroje ISPA. Během let 2007 – 2013 by Česká republika mohla z fondů Evropské unie čerpat až 308 miliard EUR na regionální podporu růstu a vzniku pracovních míst. (Vlasák 2008, s. 74 - 79).

K tématu současné politiky soudržnosti Vlasák uvádí, že během let 2007 – 2013 provede EU prostřednictvím nástrojů soudržnosti dosud největší investici ve výši 308 miliard EUR na regionální podporu růstu a vzniku pracovních míst. K dalším cílům politiky soudržnosti a regionální politiky na toto období patří účinnější a jednodušší fungování Unie, měla by se omezit byrokracie, namísto pravidel Společenství budou platit vnitrostátní pravidla pro způsobilost a po členských státech a regionech se bude žádat více odpovědnosti a průhlednosti při správě finančních prostředků (Vlasák 2008, s. 79).

Současné cíle politiky soudržnosti EU

Vlasák uvádí, že v období 2007 – 2013 budou EFRR, ESF a Fond soudržnosti přispívat ke třem cílům:

1. konvergenci – smyslem cíle je podpora podmínek podněcujících růst a podpora faktorů vedoucích ke skutečné konvergenci nejméně rozvinutých členských států a regionů
2. regionální konkurenceschopnosti a zaměstnanosti - smyslem cíle je posílení konkurenceschopnosti a přitažlivosti regionů a rovněž zaměstnání v nich
3. Evropské územní spolupráci – cílem je posílit přeshraniční spolupráci prostřednictvím místních a regionálních iniciativ, nadnárodní spolupráci, jejímž cílem je integrovaný územní rozvoj, meziregionální spolupráci a výměnu zkušeností (Vlasák, 2008, s. 84–85).

1.3 Sociálně vědní pojetí sociální politiky

Teoretické znalosti jsou základem pro hledání praktických řešení problematiky sociální soudržnosti a sociálního vyloučení na úrovni mezinárodních, národních i regionálních politik. Vytvoření konceptů řešících sociální problematiku předchází náročné výzkumy, týmy odborníků z řad sociologů, kteří se zabývají problematikou sociální soudržnosti, sociální solidarity, sociální exkluze a inkluze z různých úhlů pohledu. Hlavním cílem je především vyjasnění pojmů, zmapování faktorů ovlivňujících uvedené sociální jevy a určení účinných nástrojů a mechanismů, kterými je možné uvedené jevy ovlivňovat. Poznatky z výzkumných studií jsou základem pro vytvoření strategických postupů a klíčových dokumentů k řešení uvedené problematiky. Výzkumné projekty bychom mohli označit klíčem k empirickému rozkrytí sociální problematiky. Podle Bartáka je cílem často snaha ovlivnit odpovědné osoby veřejných a sociálních politik tak, aby učinily politická opatření, která by vedla ke zvýšení míry sociální soudržnosti či sociální exkluze a které by vytvořily podmínky pro zmenšení neopodstatněných ekonomických a sociálních nerovností (Barták 2008, s. 41).

V České republice má výzkum sociální soudržnosti zatím poměrně krátkou tradici. Její počátky spadají do roku 2000, kdy Rada pro sociálně ekonomické strategie vlády České republiky zadala kolektivu českých sociologů a odborníků z oblasti veřejné a sociální politiky zpracovat problematiku sociální soudržnosti. K tomu Tuček říká, že zadání samo bylo velkou výzvou ke vstupu do dosud neprobádané oblasti. Do té doby nebyl totiž v Česku zahájen ani základní výzkum (Tuček 2008, s. 10-11).

Historie sociálních jevů

Problematika sociální soudržnosti, sociálního vyloučení a začleňování se zdá být aktuálním problémem soudobé společnosti. Pravdou je, že s výše uvedenými sociálními jevy se společnost potýkala již v minulosti. Přestože se mění historické okolnosti vzniku těchto sociálních jevů, jejich dopad na

fungování společenského systému i společnosti samotné je vždy negativní. O původu termínů sociální soudržnost a sociální vyloučení píše Barták v publikaci „Sociální soudržnost, solidarita, sociální vyloučení – od teoretických konceptů k veřejné politice“ (Barták, M., 2008). Současné teoretické práce i výzkumy týkající se sociální soudržnosti a solidarity jsou podle Bartákova názoru ovlivněny pracemi Durkheima, Marxe a Webera, jež se zabývaly přeměnou autonomních komunit ve vysoce urbanizované a industrializované moderní společnosti v národních státech (Barták 2008, s.42).

Barták poukazuje na tři teoretické tradice sociální soudržnosti:

1. Teorie sociální soudržnosti v pojetí Parsonse a Durkheima.
2. Teorie klasického liberalismu, kdy je důraz kladen na individuální chování v rámci soukromých institucí a teorie toquevilovského liberalismu, kde je sociální řád tvořen na základě individuálního chování v rámci institucí, jako je např. rodina.
3. Sociálně demokratické teorie, kde jsou sociální řád a sociální změna výsledkem aktivit demokratických vlád, které garantují základní společenskou rovnost a spravedlnost.

K sociálnímu vyloučení Barták uvádí, že význam pojmu sociální vyloučení je dnes ovlivněn francouzskými výzkumníky ze 70. let 20. století. V jejich pojetí „sociální vyloučení neznamená sociální uzavírání jedné skupiny před druhou, ale fakt, že někteří jedinci propadli systémem sociálního zabezpečení a jsou vyloučení administrativně státem“. Koncept sociálního vyloučení je podle mnohých autorů spjat se současnou postindustriální společností a především pak se změnami na trhu práce. Barták považuje za přirozené, že koncept sociální soudržnosti našel odezvu nejprve ve Francii, neboť zde je sociální soudržnost základní podmínkou pro udržení nepsané společenské smlouvy, na jejímž základě společnost funguje. Přítomnost skupin vyloučených (stačí i subjektivní pocit) ohrožuje jednotu státu (Barták 2008, s. 51). Koncept sociálního vyloučení je podle mnohých autorů spjat

se současnou postindustriální společností, především pak se změnami na trhu práce, uvádí Barták (Barták 2008, s. 43 - 52).

1.4 Konceptuální rámec sociální soudržnosti

V rámci Evropské unie je koncepce sociální koheze spojována s koncepty sociální exkluze a inkluze. Sociální koheze je vnímána jako určitá forma sociálního smíru, dosahovaná vyrovnáváním rozdílů a minimalizací rizika sociálního vyloučení. Tuček popisuje sociální soudržnost jako multidimenzionální jev, který zahrnuje komplexní systém příčin, souvislostí a následků. Podle jeho názoru je sociální soudržnost nutné zkoumat na celospolečenské úrovni, kde se prolínají jak makrosociální problémy společnosti, tak i mikrorovina sociálních vztahů v konkrétních sociálních jednotkách. Přesto, že je sociální soudržnost multidimenzionální jev, musí v teorii existovat kritéria, kterými se soudržnosti dosáhne (Tuček 2008, s. 17, 29). Ačkoliv se pojmy soudržnost a koheze užívají běžně jako synonyma, Tuček doporučuje rozlišovat tyto pojmy, a to v závislosti na okolnostech užití. Pojem soudržnost Tuček vymezuje pro sociálně vědní diskurz, kohezi pro praktický – sociopolitický diskurz, kdy jeden představuje „stav“ a druhý „konání“ k této změně (Tuček 2006, s. 19).

1.4.1 Oslabování sociální soudržnosti

Soudržnost představuje podmínku stability politického systému, bezpečnosti a ekonomické výkonnosti.

Tuček hovoří o krizi sociální koheze. Její nedostatek se projevuje slabými sociálními vazbami, nízkou solidaritou v komunitách a může vést ke zvýšenému tlaku na výdaje z veřejných rozpočtů. Hovoří se i o krizi organizované sociální solidarity, která je způsobena neudržitelností financování systému sociálního zabezpečení a která vede k erozi sociálních práv, především pak slabších sociálních skupin. Jako negativní aspekty ovlivňující kohezi uvádí například destruktivní působení globálních trhů,

zastavení růstu střední třídy a s ní spjatého životního stylu, úpadek morálních hodnot a rostoucí nerovnost (Tuček 2006, s. 20). V oslabování sociální soudržnosti a poklesu občanské angažovanosti sehrává důležitou roli i proces individualizace a suburbanizace. Jako příklad bychom mohli uvést obyvatele satelitních městeček. Jejich obyvatelé se v každodenním životě setkávají s lidmi v omezené části celospolečenského sociálně kulturního spektra. Negativním aspektem nedostatku sociální soudržnosti je sociální vyloučení. Důsledky sociálního vyloučení neovlivňují pouze životy jedinců, ale představují závažný problém pro celou společnost. Tuček upozorňuje, že úbytek společenské soudržnosti je na lokální úrovni často spojován se sociálně problémovými městskými oblastmi, kde dochází k nárůstu kriminality a jiných patologických jevů (Tuček 2008, s. 9).

1.4.2 Vymezení pojmu sociální soudržnost

„Kohezivní společnost, je taková, která „drží pohromadě“, všechny její části zapadají do společenského celku, přispívají k němu, participují na společenském blahobytu“, říká Tuček (Tuček 2006, s.27). Ve 30. letech velmi jednoduše definoval kohezi J. L. Moreno jako: „síly, které udržují jedince uvnitř skupin, ve kterých se nacházejí“ (Tuček 2006, s. 28). V současné době převládá model tzv. „dobré společnosti“. Ta je založena na normách, které jsou generovány pomocí společně dohodnutých pravidel.

Barták uvádí, že kanadští výzkumníci došli k závěru, že definice sociální soudržnosti není tak jednoznačná, je na různých místech světa vykládána odlišně. Sociální soudržnost v rámci členských států Evropské unie je často definována z různých pohledů – politického, ekonomického, sociálního – bez existence přesně vymezené konceptuální báze. Podle názoru kanadských odborníků má nejužší vymezení OECD. Naopak definice Rady Evropy je tak široká, že rozděluje sociální soudržnost do tří vzájemně propojených kategorií: demokratická, sociální a kulturní soudržnost (Barták 2006, s. 44). Následující schéma ukazuje na odlišné aspekty definování sociální soudržnosti.

Schéma 1. Hlavní elementy definic sociální soudržnosti mezinárodních organizací

Element	EU	OECD	Rada Evropy
Demokratická/politická soudržnost			
Svoboda vyjadřování			X
Neomezovaný tok informací			X
Ochrana lidských práv	X		X
Aplikace právních norem			X
Politická vazba mezi občany a státem	X		
Aktivní participace na spol. dění	X		X
Hospodářský blahobyť			
Stabilní a bezpečná společnost		X	X
Zajištěný přístup k materiálnímu blahobytu	X	X	X
Opatření pro odstranění tržních selhání	X		
Sociální blahobyť			
Univerzální systém sociálního zabezpečení	X		X
Dostupnost bydlení, zdravotní péče a vzdělání		X	X
Osvobození od kriminality a korupce			X
Sociální odpovědnost směrem ke komunitám			X
Sociální dialog	X		
Kulturní soudržnost			
Pozitivní vztahy ke kulturní různosti			X
Posilování identity Evropanství	X		X

(Barták 2008, s. 44)

1.4.3 Dimenze sociální soudržnosti

Sociální soudržnost je vícedimenzionální fenomén, jenž je třeba sledovat v prostorových souvislostech. Na základě teoretických východisek rozlišuje Tuček dvě základní dimenze.

První dimenze - nerovnosti – zahrnuje vertikální vztahy ve společnosti (pokrývá všechny distribuce bohatství ve společnosti). Jde o vnímání kvality a rozsahu příležitostí.

Druhá dimenze - koncept kolektivního sociálního kapitálu – představuje horizontální vztahy ve společnosti.

Při konceptualizaci sociálního kapitálu je třeba sledovat vedle míry občanské participace i vzájemnou meziskupinovou toleranci a respekt k odlišnostem podporující vznik sociální důvěry. Důležitá je propojenost sociálně vzdálených skupin. **Přemost'ující kapitál** vzniká v opakovaných interakcích rozdílných sociálně vzdálených jedinců. Takto dochází ke vzniku generalizované důvěry, omezení předsudků a k podpoře pozdně moderní multikulturní společnosti. **Podle mnohých teorií je přemost'ující sociální kapitál jedním z rozhodujících faktorů překonávajících sociální exkluzi.** Každá dimenze má dvě stránky: **objektivní a subjektivní** (Tuček 2008, s. 24 - 26).

Kanadští výzkumníci jsou toho názoru, uvádí Barták, že by politiky státu měly usilovat o to, aby se občané cítili začlenění do života své komunity. Pokud tomu tak není, lidé se mohou cítit vyloučení, a to představuje ohrožení sociální soudržnosti v rámci celé společnosti. Důležitou roli sehrává i důvěra v legitimitu politických, sociálních a ekonomických institucí. Pokud v očích občanů nemají tyto instituce legitimitu, ztrácejí jejich podporu - občané se přestávají společensky angažovat. To se projevuje například v nízké volební účasti, nízkou angažovaností v nestátním neziskovém sektoru, což má negativní důsledky na společenskou soudržnost (Barták 2008, s. 45).

Následující schéma přehledně znázorňuje dvě dimenze a jejich indikátory jak je uvádí Tuček.

Schéma 2. : Konceptuální schéma a indikátory sociální soudržnosti na makrosociální úrovni

Sociální kapitál		Nerovnosti- občanská práva	
Horizontální dimenze (soudržnost uvnitř občanské společnosti)		Vertikální dimenze (soudržnost stát - občané)	
Strukturní	Kulturní	Subjektivní	Objektivní
Občanská participace a aktivita občanské společnosti		Legitimita majetkových a příjmových rozdílů	Přístup k sociálnímu zabezpečení
Dobrovolnictví a dárcovství		Pocit plnoprávného občanství	Sociální inkluze/exkluze
Přítomnost/absence silných meziskupinových koalic nebo štěpení		Sociální spravedlnost (pocit existence spravedlivého řádu)	Rovné příležitosti (gender, věk, etnicita)
Politická participace formální a neformální (např. účast v komunální politice: petice, protesty)		Vnímaná kvalita veřejných institucí	Regionální disproporce (centrum/periferie)
Přemost'ující sociální kapitál			
Sociální (statusová, etnická) různorodost v sociální síti	Důvěra a tolerance k odlišným skupinám		

(Tuček 2008, s. 24)

1.4.4 Měření sociální soudržnosti

Ke stanovení míry soudržnosti v dané společnosti je třeba mít k dispozici validní **indikátory**. Barták doporučuje následující indikátory:

- participace
- důvěra v druhé
- legitimita společenských institucí
- sociální sítě (Barták 2008, s. 48)

Indikátory soudržnosti mají relativní charakter a je nutné je posuzovat v širších souvislostech.

Scharon Jeannottová se věnuje mezinárodnímu srovnávání definic sociální soudržnosti a konceptuálním problémům. Podle ní jsou charakteristiky soudržnosti a přehled možných indikátorů pro její měření následující, jak ukazuje schéma

Schéma 3: Charakteristiky soudržnosti společnosti podle Scharon Jeannottové

Charakteristiky	Podpůrné faktory
<i>Politické</i> Svoboda vyjadřování, svobodný přístup k informacím, ochrana lidských práv, právní stát, politická propojenost státu a občanů, aktivní participace ve společnosti.	Solidarita a obroda občanské společnosti.
<i>Ekonomické</i> Stabilní a bezpečná společnost, zabezpečená dostupnost k materiálnímu blahobytu, regulační opatření pro odstranění tržních selhání.	Schopnost vyvážit působení konkurenčních trhů a sociálních aspektů života společnosti, dematerializace a „kulturalizace“ ekonomie, využití potenciálu informačních technologií.
<i>Sociální</i> Univerzální systém sociálního zabezpečení, dostupnost bydlení, zdravotní péče a vzdělávání, ochrana před kriminalitou a korupcí, sociální spojení s komunitami, systém sociálního dialogu.	Solidarita, schopnost dialogu a kooperace, společenská flexibilita a demografické změny, obroda občanské společnosti.
<i>Kulturní</i> Pozitivní vztah ke kulturním odlišnostem, posilování identity Evropanství.	Kultura a pocit sounáležitosti, otevřenost kulturním odlišnostem.

(Barták 2008, s. 49)

1.4.5 Podpora kohezní společnosti

Jde především o integraci jedinců a sociálních skupin do společnosti. Nezbytným předpokladem dosahování sociální soudržnosti je prosperující ekonomika, konzistentní právní řád, veřejná správa a rozvinutá občanská

společnost. Politika soudržnosti je budována na úrovni národních států, vychází však z politických záměrů Evropské unie. Cíle a nástroje politiky soudržnosti jsou zakotveny ve strategických dokumentech EU a ČR, například Národní strategický referenční rámec. O tomto dokumentu bude podrobně hovořeno ve druhé kapitole.

V případě etnických minorit si Mareš klade otázku, zda zajistit sociální kohezi univerzálním občanstvím (asimilací), nebo multikulturalismem. Integrace minorit je společností vykládána jako asimilace se snahou přimět „jiné“ ke sdílení vlastního kulturního kapitálu. Tento způsob společnost ochuzuje o vytváření společného kulturního kapitálu. A zde si Mareš opět klade otázku: „Jak mohou být integrovány v celku společnosti, aniž bychom ztratili jistou míru autonomie, která je považována za nutný předpoklad sociální integrace ve funkcionálně diferencované společnosti?“ Koncept sociální koheze je obecně rozporný i v jiném ohledu, dodává Mareš. Podle něj sociální koheze menšin celků celkovou kohezi může jak zesilovat, tak i oslabovat. V měřítku celé společnosti může být dosahování koheze osudné pro kohezi dílčích celků. Domnívá se, že snaha o kohezi ve větších celcích oslabuje a ničí kohezi v menších sociálních jednotkách, jako jsou rodina, sociální sítě, sousedství, církve nebo dobrovolná sdružení občanské společnosti (Mareš 2004, s. 23).

1.5 Konceptuální rámec sociálního vyloučení

Problém sociálního vyloučení v dnešní Evropě nepředstavuje pouze chudobu, ale vyloučení jedinců z ekonomické, politické a kulturní participace života ve společnosti.

V současnosti je termín sociální vyloučení používán ve významu, který byl ovlivněn francouzskými výzkumníky v 70. letech 20. století - v jejich pojetí „sociální vyloučení neznamená sociální uzavírání jedné skupiny před

druhou, ale fakt, že někteří jedinci propadli systémem sociálního zabezpečení a jsou vyloučeni administrativně státem“ (Barták 2008, s. 51).

Koncept sociální inkluze je někdy vnímán jako opak konceptu sociální exkluze. Nicméně, řada autorů zdůrazňuje, že se jedná o svébytný koncept, jehož existence není bezesbytku odvozena od konceptu sociální exkluze. Mareš vztah inkluze a exkluze označuje jako dynamický. Procesy inkluze mohou být doprovázeny exkluzí a vznikem nových hranic, co se týče práv, zdrojů a identit. Inkluze jedinců v určitém prostředí může být provázána jejich exkluzí z jiných dimenzí či prostředí. Podle Mareše být „in“ nebo „out“ je součástí jednoho procesu, kde se sociální inkluze a exkluze vzájemně proplétají (Mareš 2004, s. 26).

1.5.1 Definiční vymezení sociální exkluze

Barták navrhuje následující definici sociální exkluze: „**Jedinec je sociálně vyloučený, jestliže nemůže participovat na klíčových aktivitách společnosti, ve které žije**“ (Barták 2008, s. 52). Participace má čtyři dimenze: konzum, produkci, politickou angažovanost, sociální interakci. Mohli bychom to říci i tak, že sociálně vyloučení jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám (tedy k institucionální pomoci), vzdělání, pracovním příležitostem, jsou vyloučeni ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu.

Proces sociálního vyloučení je primárně důsledkem chudoby a nízkých příjmů, přispívají k němu i další faktory jako je diskriminace, nízké vzdělání či špatné životní podmínky. Sociálně vyloučení jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí.

.

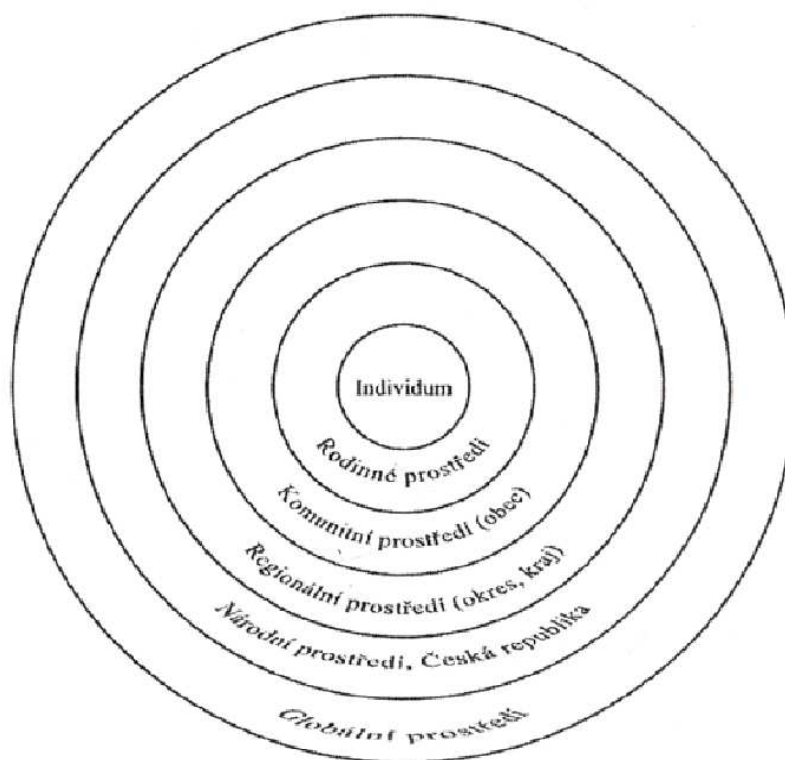
1.5.2 Dimenze sociálního vyloučení

Sociální vyloučení je nutné vnímat jako multidimenzionální problém. To znamená, že příčiny i důsledky se projevují v různých sférách lidského života a nejsou spatřovány pouze v materiálním nedostatku, jak je tomu v konceptu chudoby. Barták doporučuje následující dimenze:

1. Individuální: věk, pohlaví, etnická příslušnost, postižení, handicapy, zdravotní stav.
2. Rodinné prostředí.
3. Komunitní prostředí: bezprostřední sociální a fyzické okolí, školy, zařízení zdravotnické a sociální péče.
3. Regionální prostředí: například místní trh práce, dopravní možnosti.
4. Národní úroveň: kulturní vlivy, systém sociálního zabezpečení, legislativní rámec.
5. Globální úroveň: mezinárodní trh, globalizace, přechod ke společnosti vědění, migrace, klimatické změny (Barták 2008, s. 53- 54).

Dimenze sociálního vyloučení znázorňuje následující schéma.

Schéma 4. : Integrovaný přístup k sociálnímu vyloučení

(Barták 2008, s.. 54)

1.5.2.1 Sociální vyloučení a chudoba

Se sociálním vyloučením je úzce spojena chudoba. **Představuje jednu z dimenzí sociálního vyloučení.** Pojem chudoba nemá vzhledem ke své mnohovrstevnatosti zatím žádnou obecně přijímanou definici. Chudoba v České republice není otázkou fyzického přežití, ale otázkou důstojného života. Dá se říci, že chudoba je relativním pojmem v závislosti na kultuře a časovém vymezení. Nedostatek materiální a ekonomický souvisí s nedostatkem životních šancí, což vede k vylučování z aktivit v rámci ekonomického, politického, kulturního i společenského života (Barták 2008, s. 58).

Dimenze chudoby

Barták uvádí následující dimenze:

Absolutní chudoba – za absolutně chudého je považován ten, kdo má k dispozici prostředky nutné k přežití nebo je tato hranice nevýrazně převýšena. Pokud žije jedinec dlouhodobě v těchto podmínkách, je ohrožen na životě a zdraví. Jako ukazatel absolutní chudoby je někdy uváděna částka jednoho amerického dolaru na den. Tato částka slouží k uspokojení všech potřeb. Ve světě žije v těchto podmínkách více než miliarda lidí. V našem státě se tento druh chudoby díky systému sociálního zabezpečení nevyskytuje.

Relativní chudoba – měří se na základě národních měřítek. V naší republice toto měřítko představuje částka životního minima.

Stará a nová chudoba – dnešní chudoba má jinou podobu než např. v 80. letech 20. století, kdy se chudoba a sociální vyloučení dotýkalo pouze okrajových skupin společnosti. Od 90. let počet chudých v ČR stoupá. Hlavním důvodem je vzrůstající nezaměstnanost. Stará chudoba souvisí s životním cyklem, kdy nejvíce postižení byli lidé s malými dětmi, staří lidé, bezdomovci. Chudoba nová souvisí s postavením na trhu práce (Barták 2008, s. 59-60).

1.5.3 Příčiny (vlivy) sociálního vyloučení

Barták uvádí tři hlavní příčiny sociálního vyloučení:

1. Individuální vlastnosti jedince
2. Instituce a společenský systém
3. Diskriminace určitých společenských skupin

(Barták, 2008, s. 52 – 53).

Příčiny ovlivňující sociální vyloučení

Barták se při analýze sociálního vyloučení zaměřuje na vlivy minulé a současné. V souvislosti s **minulými vlivy** hovoří o kapitálu, který dělíme na:

- lidský kapitál – genetické předpoklady, rodinné souvislosti, zdraví, chudobu, bydlení, vzdělání, kvalifikaci
- fyzický kapitál – (ne)vlastnictví bydlení, půdy, hmotných statků
- finanční kapitál – (ne)vlastnictví finančního kapitálu.

Barták říká, že všechny **současné příčiny** sociálního vyloučení mají svůj původ v minulosti. Pokud ale v přítomnosti přijmeme rozhodnutí, které ovlivní budoucí život, pak je z analytického hlediska vhodné se zabývat současnými vlivy, i když jedinec toto rozhodnutí učinil na základě svých minulých zkušeností.

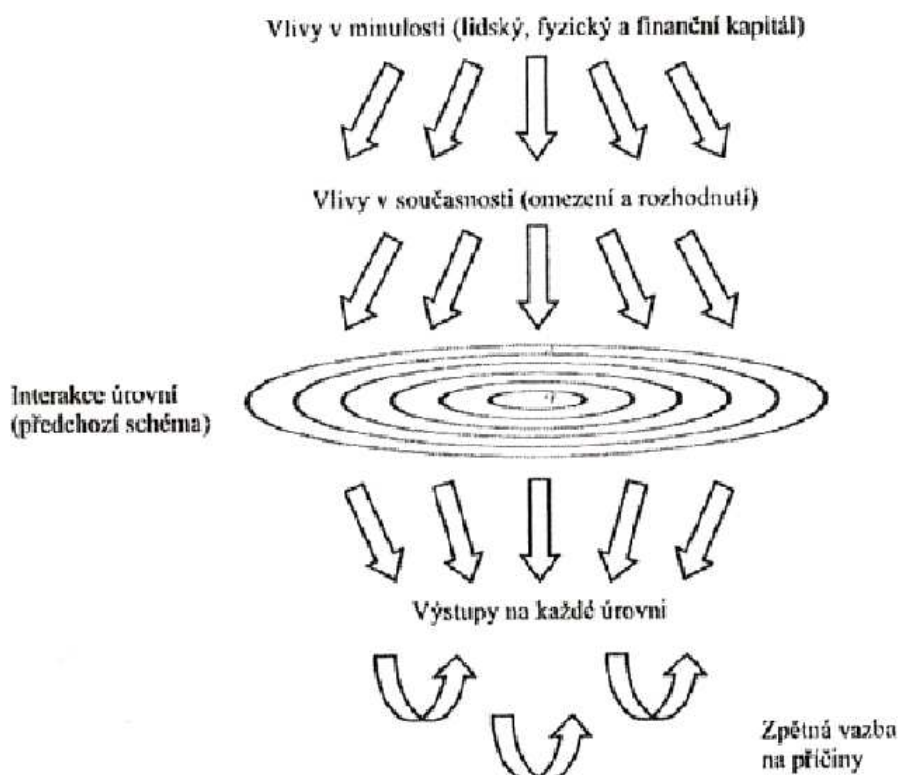
Toušek v projektu „Sociální vyloučení a prostorová segregace“ blíže definuje vnější a vnitřní vlivy.

Vnější vlivy sociálního vyloučení jsou takové jevy, které nemohou sociálně vyloučení lidé ovlivnit vlastním jednáním. Toušek se domnívá, že jsou dány širšími společenskými okolnostmi nebo vyplývají z jednání lidí, kteří se nacházejí vně sociálního vyloučení. Mezi takové příčiny patří především trh práce, sociální politika, bytová politika, rasismus a diskriminace na základě rasy, etnicity, národnosti.

Vnitřní vlivy jsou důsledkem jednání konkrétních lidí, kterých se sociální vyloučení týká a mohou svým jednáním vlastní situaci sociálního vyloučení přímo ovlivňovat pozitivním i negativním způsobem. Za vnitřní vlivy můžeme označit neschopnost hospodařit s penězi, ztrátu pracovních návyků při dlouhodobé nezaměstnanosti, apatii a nízkou motivaci k řešení vlastních problémů (Toušek). Základní charakteristikou propadu na sociální dno je nahromadění důvodů, které vedou k životní krizi. Může se jednat o ztrátu zaměstnání, platební neschopnost, problémy s bydlením, problémy dětí ve škole, nemoc atd.). Sociálně vyloučení lidé obvykle nestojí před jedním problémem, ale před komplexem problémů. S postupným propadem na dno přestává být jasné, co bylo původním důvodem propadu a co jeho následkem. Jako nástroj studia sociálního vyloučení můžeme použít následující schéma.

Schéma 5. : Rámec analýzy sociálního vyloučení

(Barták 2008, s. 55)

1.5.4 Měření sociálního vyloučení

Pro Českou republiku byly relevantní indikátory schválené na zasedání Rady Evropy v Leakenu ve dnech 14. a 15. prosince 2001.

1. Primární indikátory se týkají nejvýznamnějších ukazatelů sociálního vyloučení
2. Indikátory sekundární rozlišují pohled na problematiku, která je postižena indikátory primárními
3. Indikátory, které jsou obsaženy v Národních akčních plánech sociálního začleňování. Tyto indikátory si stanoví členské státy EU v závislosti na konkrétní sociální situaci daného státu.

Barták uvádí bližší popis výše uvedených primárních a sekundárních indikátorů:

Primární indikátory

1. Podíl obyvatelstva s minimálním příjmem (relativní chudoba) – tento příjem je stanoven na úrovni 60 % průměrného příjmu v daném státě (s detailním přehledem podle pohlaví, věku, ekonomické aktivity, typu domácnosti a majetku jako ilustrativních příkladů hodnot pro typickou domácnost);
2. Rozdělení příjmů v populaci;
3. Dlouhodobost nízkého příjmu;
4. Průměrný rozdíl minimálních příjmů a příjmů průměrných;
5. Regionální soudržnost;
6. Míra dlouhodobé nezaměstnanosti;
7. Procento obyvatelstva žijícího v domácnosti, kde jsou všichni ekonomicky aktivní členové nezaměstnaní;
8. Počet osob, které předčasně ukončily vzdělávání a nepokračují v něm;
9. Střední délka života při narození;
10. Subjektivně vnímaný zdravotní stav.

Sekundární indikátory:

1. rozptyl kolem mediánu 60% hranice nízkého příjmu;
2. hodnota ukazatele minimálního příjmu v určitém časovém bodě;
3. hodnota ukazatele minimálního příjmu před sociálními transfery;
4. rozdělení příjmů (Gini koeficient);
5. doba dosahování pouze minimálního příjmu (založena na 30 % průměrného příjmu);
6. podíl dlouhodobé nezaměstnanosti na celkové nezaměstnanosti;
7. míra dlouhodobé nezaměstnanosti;
8. počet osob s velmi nízkým dosaženým vzděláním“ (Barták 2008, s. 57).

1.5.5 Projevy sociálního vyloučení

Projevem sociálního vyloučení je podle Touška například:

- dlouhodobá nezaměstnanost
- závislost na sociálních dávkách
- život v ghettech
- nízká kvalifikace
- špatný zdravotní stav, rozpad rodin či ztráta sebeúcty.

Jako adaptace na podmínky sociálního vyloučení se často vytváří specifické hodnoty a normy, mezi které patří například důraz na přítomnost, neschopnost plánovat do budoucna, pocity beznaděje a bezmocnosti či přesvědčení, že člověk nemůže ovlivnit vlastní sociální situaci (Toušek).

Mareš se domnívá, že koncepce vyloučených a deprivovaných z okraje společnosti vytváří prostor pro šíření kultury bídy (Mareš 2004, s. 26).

1.5.6 Typy sociálního vyloučení

Symbolické sociální vyloučení je charakterizováno tím, že jsou určití lidé nebo skupiny označováni za asociální, nepřizpůsobivé, což může opravňovat k jejich kontrole. Podle Mareše k sociálnímu vyloučení dochází symbolicky. Právě toto symbolické vyloučení může být počátkem vyloučení sociálního i fyzického, nebo jej může legitimovat. Kolektivní identita je postavena na vzájemné podobnosti, vylučování je spojeno ze stigmatizací

odlišných, cizích či deviantních. Symbolickému vyloučení je, podle Mareše, v České republice věnována malá pozornost, přestože je jedním z nejvýznamnějších prostředků vylučování (Mareš 2004, s. 20).

Prostorové vyloučení Ladislav Toušek prezentuje jako jednu z nejčastějších a nejviditelnějších forem exkluze. Jedná se o proces, kdy dochází k sociálnímu vylučování některých sociálních skupin do různých oblastí, sídel a lokalit na základě sociokulturních charakteristik a ekonomického statusu. Určitá míra segregace je přirozená v případě, že segregace probíhá na základě připsaných charakteristik etnicity, národnosti, rasy nebo náboženství, pak právem hovoříme o diskriminaci. Prostorové vyloučení může mít dvě formy: dobrovolnou - jedná se o prostorovou separaci, nedobrovolnou - nazýváme segregací. Příkladem prostorového vyloučení jsou sociálně vyloučené romské lokality (Toušek, L.).

1.5.7 Hlavní cíle boje proti sociálnímu vyloučení

Mareš uvádí, že hlavní cíle Evropské unie v boji proti sociální exkluzi jsou následující:

- rozvoj inkluzivního trhu práce a podpory zaměstnání jako práva a příležitosti pro všechny
  - garance přiměřeného příjmu jako zdroje důstojného života
  - zajištění rovných šancí na vzdělání
  - podpora rodinné solidarity
  - ochrana práv dítěte v rodině
  - zajištění rovného přístupu k veřejným službám – zdravotnictví, veřejné dopravě, kultuře práva, sociálním službám
  - regenerace deprivovaných územních lokalit
- (Mareš 2004, s. 20).

Boj proti sociální exkluzi je, podle Mareše, motivován na jedné straně soucitem s osudem jejich obětí, na druhé straně je to motivace ideologická.

Ta je podle něj reakcí na to, že sociální exkluze zpochybňuje základní koncepty, na nichž je budována moderní Evropská společnost (Mareš 2004). Podle Tučka je jedním z rozhodujících faktorů překonávajících sociální exkluzi přemostňující sociální kapitál (Tuček 2008, s. 14).

1.6 Konceptuální rámec sociální inkluze

Jak již bylo uvedeno v kapitole 1.5, Mareš označuje vztah inkluze a exkluze jako dynamický. Podle jeho slov procesy inkluze mohou být doprovázeny exkluzí a vznikem nových hranic, co se týče práv, zdrojů a identit. Inkluze jedinců v určitém prostředí může být provázena jejich exkluzí z jiných dimenzí či prostředí, být „in“ nebo „out“ je součástí jednoho procesu – sociální inkluze a exkluze se vzájemně proplétají“ (Mareš 2004, s. 26).

1.6.1 Vymezení pojmu sociální inkluze

Sociální inkluze je v diskurzu Evropské unie formulována následovně:

„Proces, který zabezpečuje, že všem, kdo jsou vystaveni riziku chudoby a sociálního vyloučení se dostane příležitosti a zdrojů nezbytných k plné participaci na ekonomickém, sociálním a kulturním životě společnosti a životní úrovně považované ve společnosti, kde žijí, za standardní. Proces, který jim tak zajistí jejich podíl na rozhodování ovlivňujícím jejich život i schopnost uplatňovat svá základní práva“ (Mareš 2004, s. 23).

1.6.2 Dimenze sociální inkluze

Mareš uvádí tři základní dimenze:

1. Politická dimenze inkluze se na individuální úrovni týká především občanských práv a politické participace jedinců a menších celků.
2. Ekonomická dimenze inkluze je realizována prostřednictvím pracovního trhu a sociálního státu.
3. Občanská dimenze inkluze představuje na jedné straně participaci na komunitním životě a rozhodování dotýkající se každodenního života, na druhé straně uplatnění sociálních práv (Mareš 2004, s. 24).

Občanská dimenze inkluze představuje aktivní občanskou participaci. Podle Giddense označuje pojem inkluze ve svém nejširším významu občanství, občanská práva i povinnosti, kterými by měli disponovat všichni členové společnosti nejen formálně, ale i fakticky. To má dvojí rozměr. Jednak většina politických, občanských a sociálních práv jsou vázána na občanství národního státu či Evropské unie, jednak je takto předpoklad inkluze založen na podmínce aktivního občanství (Mareš 2004, s. 23).

1.6.3 Cíle inkluzivní politiky

Podle Lisabonského jednání Rady Evropy v roce 2000 je nejlepší ochranou v boji proti sociální exkluzi zaměstnání, uvádí Mareš. Dále říká: “boj proti sociální exkluzi by měl být založen na ekonomickém růstu, na zaměstnanosti, na růstu lidského kapitálu (růst vzdělanosti a kvalifikace), na zlepšení zdraví a podmínek bydlení celé populace a na otevírání nových způsobů participace ve společnosti“ (Mareš 2004, s. 23).

Nezaměstnanost chápe Evropská unie v podstatě jako mechanismus podporující exkluzi. Mareš říká, že placená práce má pak úlohu inkluzivního mechanismu a sehrává významnou úlohu. Placená práce je prostředkem sociální integrace a zároveň i nástrojem sociální kontroly. Cíle inkluzivní politiky a politiky zaměstnanosti se prolínají, jejich nástroje se doplňují (Mareš 2004, s. 24). Politika inkluze na trhu práce je opřena o řadu cílů. Jde především o rozvoj lidského kapitálu, zvyšování zaměstnanosti, podporu podnikání, zvyšování adaptability a flexibility, boj proti diskriminaci, vytváření nových pracovních míst a podporu rovných příležitostí na trhu práce všem.

Mareš se však domnívá, že je velmi sporné klást rovnítko mezi sociální inkluzí a zaměstnáním v době, kdy není práce pro všechny. Klade si otázku: „Je-li zaměstnanost chápána jako hlavní inkluzivní mechanismus, na jakém základě se můžeme snažit o inkluzi těch, kdo nemají šanci zaměstnání získat?“ (Mareš 2004, s. 25). Například Romové jsou vylučováni z trhu

práce na základě své kulturní odlišnosti. Jsou vyloučeni hned ze dvou důvodů – na základě stereotypizace, kdy jsou označováni za nespolehlivé, nelояální a nemotivovaní k pracovnímu výkonu a dále jsou znevýhodněni nízkým vzděláním a chybějící kvalifikací. Vyhledky na získání práce se Romům snižuje přímo úměrně se snižující se poptávkou po nekvalifikované práci. Jsou vytlačováni pracovní silou s vyšší kvalifikací. To zvyšuje význam vzdělání pro budoucí generace. Práce není jen aktivitou ekonomickou, ale také sociální. Podle Mareše musí inkluzivní společnost také uspokojit potřeby společenských aktivit těch, kdo nemohou najít zaměstnání nebo pracovat nemohou. Musí nabídnout členům společnosti různé životní cíle, včetně jiných forem práce než je práce placená (Mareš 2004, s. 26).

Nástroje řešení inkluzivní politiky a politiky soudržnosti představují Strukturální fondy EU, především Evropský sociální fond.

1.7 Problematika sociálního vyloučení v České republice

Tato kapitola bude věnována problematice sociálního vyloučení v České republice, se zaměřením na skupiny a jedince, kteří jsou nejvíce ohroženi sociálním vyloučením. Dále na ty oblasti života, kterých se vyloučení nejčastěji týká.

Hlavní oblasti sociálního vyloučení

Pro Českou republiku je otázka sociální exkluze a inkluze stejně aktuální jako v ostatních zemích Evropy. V naší společnosti dochází k vylučování především v základních oblastech života, jako je zaměstnanost, bydlení, vzdělání a služby. Většinou se jedná o kombinaci více oblastí sociálního vyloučení nebo dokonce všech. Nahromaděním problémů se lidé dostávají do bezvýhodné situace, kterou často nedokáží zvládnout bez cizí pomoci.

Klíčovou rolí v sociálním vyloučení hraje nezaměstnanost, zvláště pak dlouhodobá. Nedostatek finančních prostředků je zdrojem chudoby.

Chudoba je jednou z dimenzí sociálního vyloučení. Dalo by se tedy říci, že nezaměstnanost je počátkem hrozící chudoby a sociálního vyloučení. S nedostatkem finančních prostředků nezaměstnaní jsou postupně odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí. Řešení finančních problémů pomocí rychlých půjček a následná neschopnost splácení může znamenat propad na sociální dno (Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách).

K sociálnímu vyloučení výrazně přispívá diskriminace. Může se jednat o diskriminaci přímou či nepřímou, na základě věku, pohlaví, náboženství, sexuální orientace, etnické či menšinové příslušnosti

Skupiny ohrožené sociálním vyloučením

Sociálním vyloučením a chudobou jsou nejvíce ohroženi lidé (nebo skupiny lidí) s nízkou kvalitací, zdravotně postižení, příslušníci etnických a národnostních menšin, lidé vracející se z výkonu trestu, bezdomovci, drogově závislí, rodiny s více dětmi, mladí lidé opouštějící dětské domovy a staří lidé. Je tedy zcela pochopitelné, že se pozornost státních institucí i neziskových organizací obrací právě k těmto skupinám. Proces začleňování vyloučených skupin je financován prostřednictvím Evropských fondů, zvláště pak ESF.

1.7.1 Nezaměstnanost jako sociální problém

Nezaměstnanost představuje v ČR v současné době vážný problém, který je nutné řešit. Nicméně placené práce není dostatek pro všechny. Nezaměstnanost není pouze ekonomický problém, ale i sociální. Být bez práce neznamená pouze přijít o zdroj finančních prostředků, představuje to i velkou psychickou zátěž. Člověk, který přišel o zaměstnání, přestal někam patřit, ztratil řád, mnohé společenské kontakty, které mu zaměstnání umožňovalo, ztratil svůj společenský status člověka, který se živí prací. Podle Mareše negativní status spojený s nezaměstnaností může být nezaměstnaným vnímán jako stigma, které by jej mohlo diskreditovat, proto

se lidé svou nezaměstnanost snaží před okolím utajit (Mareš 2002, s.91). Nezaměstnanost mohou provázet i takové sociálně patologické jevy, jako je netečnost, nestabilita rodiny, deprese, sebevražda, alkoholismus, kriminální delikty, užívání drog. Výčet výše uvedených jevů hovoří o potřebě řešit problematiku nezaměstnanosti a snížit tak riziko sociálního vyloučení.

Nezaměstnanost je řešena z prostředků Strukturálních fondů EU. Z těchto prostředků jsou podporovány aktivity v oblasti zvyšování kvalifikace, podpory podnikání, vytváření nových pracovních míst rekvalifikace za předpokladu rovné příležitosti pro všechny, atd.

1.7.2 Sociálně vyloučené romské lokality

Další naléhavý problém představují sociálně vyloučené romské lokality. Nejvyšší mírou sociálního vyloučení je postižena romská populace. Sociální vyloučení se projevuje ve všech oblastech: v bydlení, vzdělání, na trhu práce, v přístupu ke službám. Míru sociálního vyloučení často prohlubuje zadluženost, neschopnost hospodařit s finančními prostředky, orientace na přítomnost a neschopnost plánování, ztráta pracovních návyků. Lidé se stávají závislí na sociálních dávkách.

Sociální exkluze Romů je nejviditelnější v oblasti bydlení. Lidé bez příjmu se často stávají neplátcí nájemného a jsou buď vystěhováni do méně lukrativních částí měst a obcí, nebo se sami odstěhují k příbuzným. To má za následek, že se na jednom místě kumulují lidé s minimálními příjmy a byty jsou často přeplněné. Tak vznikají lokality s charakteristickými rysy chudoby a často i zvýšenou kriminalitou. Jedná se o prostorové vyloučení.

Lidé žijící na okraji společnosti se přizpůsobují podmínkám sociální exkluze. Osvojují si specifické vzorce chování, které jsou často v rozporu s hodnotami většinové společnosti. Proto někdy bývá soužití na první pohled problematické. Návyky získané adaptací na život v sociálním vyloučení těmto lidem znemožňují být úspěšní ve většinové společnosti. Jedná se o

komplex problémů, které sociálně vyloučení lidé nejsou schopni vlastními silami vyřešit.

Řešení sociálně vyloučených romských lokalit patří mezi prioritní cíle politiky soudržnosti. Z Evropských fondů je prostřednictvím operačních programů nasměřováno do vyloučených romským lokalit poměrně hodně finančních prostředků, a to především na podporu bydlení, vzdělávání a zkvalitnění sociálních služeb (Toušek, L; Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách).

1.7.3 Prevence sociálního vyloučení

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (Poradna pro občanství, občanská a lidská práva) jako prevenci doporučuje následující kroky. „V případě absence dostatečných prostředků k úhradě základních životních potřeb je možno doporučit:

- podání žádosti o zařazení do evidence uchazečů o zaměstnání na úřadu práce příslušného dle místa vašeho trvalého pobytu,
- podat na úřadu práce žádost o příspěvek na bydlení (jedná-li se o rodinu s nezaopatřenými dětmi, o další dávky státní sociální podpory - zejména přídavek na dítě a sociální příplatek),
- podat na sociálním odboru pověřeného obecního úřadu žádost o příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení, popřípadě žádost o mimořádnou okamžitou pomoc,
- podat na sociálním odboru obecního úřadu obce s rozšířenou působností žádost o mimořádnou okamžitou pomoc,
- požádat na sociálním odboru obecního úřadu obce s rozšířenou působností o informace o možnostech dočasného ubytování a o kontakty na poskytovatele sociálních služeb pro osoby ohrožené sociálním vyloučením, popřípadě podat žádost o přidělení obecního bytu, má-li obec byt, který by pro vás byl vhodný (v případě, že nemáte zajištěno bydlení)“ (Poradna pro občanství, občanská a lidská práva).

1.8 Shrnutí výzkumu soudržnosti v české společnosti

Podle sociologické studie nová sociální soudržnost může vzniknout syntézou tradice, plurality a humanistické společnosti, která bude využívat lidský kapitál. Na základě této studie Potůček uvádí, že současná společnost je díky historickým změnám značně rozkolísaná a dezorientovaná a působí zde souběžně dva protichůdné typy soudržnosti. Česká soudržnost je založena na tradičních hodnotách, přesto jsou zde signály o jejich ústupu. Například stále více dětí se rodí v nemanželském vztahu a klesá počet úplných rodin. Nicméně tradiční postavení žen v české společnosti přetrvává. Českým ženám se i přes vysokou vzdělanost stále nedostává platů ani pozic jako ženám v ostatních evropských zemích a je očekáváno spíše jejich zaměření na rodinu. Výzkumná studie poukazuje na nedůvěru v politické instituce, vyplývající z nízké politické kultury, která odrazuje občany od aktivní účasti na veřejném a politickém životě. Příkladem nezájmu je nízká účast ve volbách. Česká republika je země s poměrně malou mírou chudoby. V budoucnu je očekávána spíše zhoršující se tendence, a to díky individualizaci a úbytku soudržnosti. Podle Potůčka jsou chudobou nejvíce ohroženy osamělé matky s dětmi. Jako hlavní příčinu sociálního vyloučení uvádí nezaměstnanost. Ta představuje ekonomický a sociální problém, který přispívá k oslabování soudržnosti. Negativní stránku moderní společnosti je nedodržování etických, morálních a právních norem, což vede k oslabování soudržnosti ve společnosti, vzniku různých sociálně patologických jevů a zločinnosti. Další ne příliš optimistickým zjištěním, že míra důvěry v politické instituce v ČR v posledních letech klesá. Je dokonce nižší, než v letech po sametové revoluci. Důvěra ve společnost je silná na mezilidské úrovni (jako příklad dává Potůček dárcovství krve, pomoc při povodních), ale velmi slabá na úrovni institucionální.

Na základě výzkumů předkládá Potůček Strategii. Jako cíl uvádí zvýšení konkurenceschopnosti a podpora růstu soudržné společnosti., založené na humanisticky chápané modernitě a kulturní pluralitě.

Dále Potůček předkládá strategii k dosahování sociální soudržnosti. V ní jde především o omezení všech forem vyloučení, o ručení státu za respektování etnické, sociální a regionální i lokální identity všech jako rovnoprávných občanů a uznání sociálního postavení jednotlivců na základě jejich schopností a výkonu (Potůček 2005, 21–35).

Shrnutí 1. kapitoly

Soudržnost představuje podmínku stability politického systému a bezpečnosti a přispívá k ekonomickému růstu. Nedostatek sociální soudržnosti se projevuje slabými vazbami, nízkou solidaritou a slabou zakořeněností v místních komunitách. Nedostatek soudržnosti vede k zvýšenému tlaku na výdaje z veřejných rozpočtů. Prioritním cílem politiky soudržnosti EU ekonomický růst, vytváření nových pracovních míst, vytváření rovných příležitostí pro všechny občany a boj proti diskriminaci a sociálnímu vyloučení. Nástroji realizace těchto cílů jsou tzv. strukturální fondy a fond kohezní. Cílem politiky soudržnosti je spravedlivější a soudržnější Unie (Tuček 2008. s. 10). Teoretické koncepce sociální koheze, inkluze a exkluze jsou svébytné koncepce, které spolu úzce souvisejí. Jejich vzájemný vztah označuje Mareš jako dynamický (Mareš 2004, s. 26). Teoretické koncepce popisují uvedenou problematiku z různých úhlů pohledu a hovoří o ní jako o problematice multidimenzionální. Hledají příčiny, důsledky a nabízejí definice i teoretická východiska. Jsou také základem pro hledání praktických řešení problematiky sociální soudržnosti a sociálního vyloučení na úrovni mezinárodních, národních i regionálních politik. Na jejich základě vznikají klíčové dokumenty k řešení sociální problematiky. Potřeba řešení problematiky sociálních jevů, jako je sociální soudržnost a sociální vyloučení je pro státy EU naléhavé.

Studium sociální soudržnosti v české společnosti ukazuje, že důvěra ve společnost je silná na mezilidské úrovni, ale velmi slabá na úrovni institucionální. Míra důvěry má i nadále klesající tendenci. Podle Potůčka

tato skutečnost vyplývá z nízké politické kultury, která odrazuje občany na aktivní účasti na veřejném a politickém životě. Příkladem nezájmu je nízká účast ve volbách. Společnost je založena na tradičních hodnotách, s tradičním postavením žen ve společnosti. Zdroj chudoby představuje nezaměstnanost, chudobou jsou nejvíce ohroženy ženy samoživitelky, sociálním vyloučením jsou nejvíce ohroženi Romové. Negativní stránku moderní společnosti je nedodržování etických, morálních a právních norem, což vede k oslabování soudržnosti ve společnosti, vzniku různých sociálně patologických jevů a zločinnosti (Potůček 2005, 21 – 35).

2 Institucionální rámec politiky sociálního začleňování, nástroje politiky sociálního začleňování

Tato kapitola bude věnována politice sociálního začleňování a soudržnosti v její praktické podobě. Postupně budou popsány priority a nástroje, které jsou předmětem klíčových dokumentů zabývajících se politikou soudržnosti, diskriminace a sociálního vyloučení. Česká republika je právoplatným členem EU a uznáním závazků EU přebírá Vláda ČR zodpovědnost za naplňování cílů politiky Evropské unie. To znamená, že politické cíle EU v oblasti sociální politiky jsou pro ČR určující. Pozornost bude věnována politice soudržnosti EU, jejím hlavním cílům a nástrojům řešení problematiky soudržnosti a strukturálním fondům, které představují nástroj politiky EU. Evropské fondy se zaměřují totiž na všechny skupiny vyloučených osob. Velká pozornost je věnována problémům sociálně vyloučených na základě vyloučení z trhu práce, diskriminovaným, národnostním a etnickým menšinám. Na kapitolu 2.1 Evropské fondy navazuje kapitola 2.2 Národní strategický referenční rámec ČR 2007–2013. Tento dokument definuje strategické záměry sociálního a ekonomického rozvoje České republiky pro období 2007–2013 a umožní další jednání o distribuci prostředků z fondů EU. Dokument se zaměřuje na všechny skupiny obyvatel, zvýšenou pozornost věnuje skupinám ohrožených diskriminací a sociálním vylučováním. V kapitolách 2.3 Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách a 2.4 Projekt Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti, je hovořeno o problematice vylučování Romů. V kapitole 2.5 Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení je pozornost věnována všem skupinám ohrožených sociálním vyloučením a chudobou.

2.1 Politika soudržnosti EU

O politice Evropské unie, o jejích cílech a poslání velmi podrobně informují internetové stránky, například: Eurokoop.cz, fondec.europa.eu, strukturalni-fondy.cz. Politika hospodářské a sociální soudržnosti je

nazývána také kohezní nebo regionální politikou a je projevem určité solidarity na území EU. Má značný význam při posilování společné evropské identity. Politika HSS představuje důležitý pilíř EU. Vznik politiky soudržnosti se datuje do 70. let 20. století, kdy do ES vstoupily státy s méně rozvinutou ekonomikou nebo silnými regionálními disparitami (Velká Británie, Dánsko, Irsko). Politika soudržnosti prošla za dobu své existence významným vývojem a dnes představuje jednu z nejdůležitějších politik, která má Evropě zajistit konkurenceschopnost ve světě. Politika soudržnosti je realizována finančními prostředky z fondů EU.

Cíle politiky soudržnosti EU zahrnují odstraňování hospodářských a sociálních rozdílů mezi členskými státy a regiony, boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení, solidaritu, zachování a podporu konkurenceschopnosti EU, také nové výzvy, jako jsou - globalizace, klimatické a demografické změny, energetická bezpečnost, migrace a sociální začleňování. Politika soudržnosti je realizována finančními prostředky z fondů EU (Regionální politika).

Důležitou roli sehrává i legislativa. EU dbá na dodržování lidských práv a právní ochranu těch, kteří jsou z nějakých důvodů sociálně znevýhodněni. V legislativě nacházejí oporu lidé diskriminováni a sociálně vyloučení.

Z právních předpisů EU zakazujících diskriminaci bych uvedla:

- Směrnice Rady č. 2000/43/ES, ze dne 29. června 2000, kterou se provádí zásada rovného zacházení mezi osobami bez ohledu na jejich rasový nebo etnický původ
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2006/54/ES - zavedení zásady rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy v oblasti zaměstnání a povolání (přepracované znění)
- Nařízení Rady (ES) 859/2003 - rovné zacházení s osobami třetích zemí

(Právní předpisy ES v gesci MPSV)

Evropská unie je také iniciátorem různých aktivit v boji proti sociálnímu vyloučení. Takovou aktivitu představoval například Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

2.1.1 Evropské fondy

Hlavními nástroji realizace hospodářské a sociální politiky jsou fondy Evropské unie. Jsou to Strukturální fondy (Evropský fond pro regionální rozvoj - ERDF, Evropský sociální fond - ESF) a Fond soudržnosti - FS neboli kohezní fond. Prostředky strukturálních fondů a Fondu soudržnosti jsou využívány ke spolufinancování projektů na národní, regionální i místní úrovni při současném zapojení a stimulaci dodatečných soukromých finančních zdrojů.

Evropský fond pro regionální rozvoj (ERDF), jehož prioritním cílem je posilování hospodářské a sociální soudržnosti v rámci Evropské unie a vyrovnávání rozdílů mezi regiony. Podpora se uskutečňuje v oblasti infrastruktury (výzkum a inovace, telekomunikace, životní prostředí, energetika a doprava), finančních nástrojů na podporu regionálního a místního rozvoje a spolupráce měst a regionů a v oblasti opatření technické pomoci (Regionální politika).

Evropský sociální fond (ESF) je klíčovým prvkem politik EU. Podporuje integraci znevýhodněných skupin. Finanční prostředky v ESF spravují členské státy a regiony EU. Projekty ESF pomáhají lidem získat lepší pracovní uplatnění, pomáhají v začleňování do společnosti a znamenají pro život a příležitosti jednotlivců skutečné zlepšení. Fond poskytuje prostředky na neinvestiční projekty zabývající se problematikou v oblastech rozvoje a podpory zaměstnanosti, rozšíření pracovních příležitostí, rozvoje lidského kapitálu a boje proti diskriminaci v přístupu k rovným příležitostem. Podporu získávají projekty v oblasti zlepšování veřejných služeb, dále projekty, které vedou ke zlepšení situace na trhu práce, nabízejí pomoc při hledání zaměstnání, inovaci ve vzdělávacím systému, aktivity, které vedou

ke zvýšení kvalifikace, a tím k lepšímu uplatnění na trhu práce. ESF se angažuje v podpoře rovného přístupu k zaměstnání a začleňování znevýhodněných sociálních skupin a poradenství. Odborná příprava je uzpůsobena specifickým potřebám znevýhodněných osob, podporuje reformu vzdělávacích systémů celoživotního vzdělávání, navrhování a šíření inovačních forem organizace práce, včetně projektů, které vytvářejí možnosti opětovného nástupu do zaměstnání pro skupiny, které jsou diskriminací postiženy. ESF podporuje kampaně za zvýšení povědomí o boji proti diskriminaci, za změnu postojů a za podporu rozmanitosti na pracovišti. I přes vynaložené snahy je v EU stále mnoho lidí, kteří čelí problematice sociálního vyloučení. Tato skutečnost představuje výzvu pro nové iniciativy všech zainteresovaných (Regionální politika, Přístup k zaměstnání a sociální začleňování).

Fond soudržnosti (FS) je na rozdíl od strukturálních fondů určen na podporu rozvoje chudších států, nikoli regionů. Z fondu jsou podporovány projekty se zaměřením na dopravní a energetickou infrastrukturu většího rozsahu a ochranu životního prostředí.

Řídícím orgánem Fondu soudržnosti je v České republice Ministerstvo pro místní rozvoj, které koordinuje dva zprostředkující orgány fondu – Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo dopravy (Fond soudržnosti).

2.1.2 Cíle politiky soudržnosti EU pro období 2007 -2013

- podpora růstu zaměstnanosti a inovací
- koncentrace zdrojů pro nejchudší členské země a regiony
- zajištění dostupnosti trhu práce a podpora účasti na něm
- začlenění „znevýhodněných pracovníků“, prevence sociálního
- vyloučení a potírání diskriminace
- nejvíce prostředků směřovat do dopravy, lidských zdrojů, udržitelného
- rozvoje, vědy a výzkumu, inovací a informační společnost

V letech 2007 - 2013 byly ustaveny tři cíle regionální politiky: konvergence, regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost a evropská územní spolupráce.

Schéma 6: Rozdělení prostředků politiky soudržnosti na 3 cíle

Cíle 2007-2013	Fondy 2007-2013
Konvergence	Evropský fond regionálního rozvoje Evropský sociální fond Fond soudržnosti
Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost	Evropský fond regionálního rozvoje Evropský sociální fond
Evropská územní spolupráce	Evropský fond regionálního rozvoje

(Regionální politika)

Cíl Konvergence podporuje faktory vedoucí ke konvergenci nejméně rozvinutých členských států a regionů. Prostředky jsou dostupné z ERDF, ESF, FS a jsou určeny na výzkum a technologický rozvoj, inovace a podnikání, informační společnost, životní prostředí, prevenci rizik, cestovní ruch, kulturu, dopravu, energetiku, vzdělávání, zdraví, regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost.

Cíl Regionální konkurenceschopnost a zaměstnanost posiluje konkurenceschopnost regionů a zaměstnanost pomocí rozvojových programů na urychlení hospodářských změn prostřednictvím inovací, podporuje znalostní společnost, ochranu životního prostředí atd. Podporuje vznik většího počtu kvalitnějších pracovních míst. Cíl je naplňován z prostředků ESF a ERDF

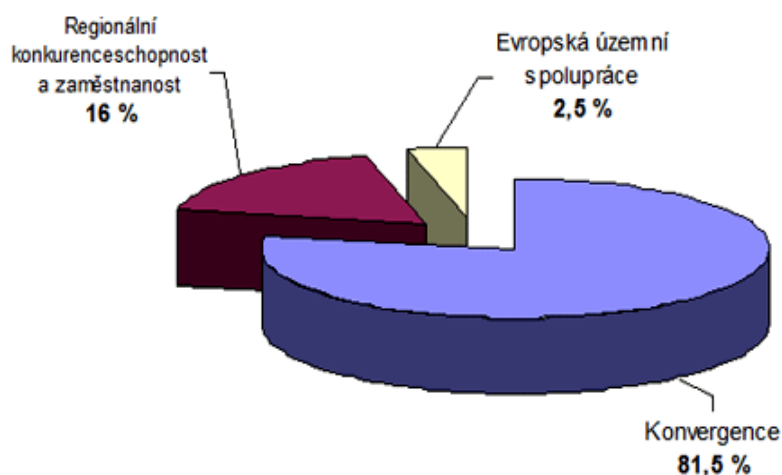
Cíl Evropská územní spolupráce navazuje na iniciativu INTERREG. Podporuje přeshraniční spolupráci na lokálních a regionálních projektech, nadnárodní spolupráci posilující integrovaný územní rozvoj, meziregionální spolupráci a výměnu zkušeností. Cíl je financován z ERDF. Podle cílů se dále dělí na přeshraniční spolupráci a mezinárodní spolupráci (Regionální politika).

Novými komunitárními iniciativami na období 2007-2013 jsou programy, které podporují lepší využívání strukturálních fondů a Kohezního fondu. Iniciativy JASPERS, JEREMIE, JESSICA a JASMINE vznikly ve spolupráci Evropské komise s Evropskou investiční bankou (EIB), Evropským investičním fondem (EIF), Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj a Rozvojovou bankou Rady Evropy (Nové iniciativy kohezní politiky, www.euroskop.cz).

Priority pro realizaci politiky hospodářské a sociální soudržnosti definuje dokument EU Strategické obecné zásady Společenství. Členské státy svoje priority definují v Národním rozvojovém plánu. Soulad těchto dokumentů představuje na území členského státu Národní strategický referenční rámec (Řízení fondů EU).

Následující schéma znázorňuje rozdělení prostředků v letech 2007–2013 na jednotlivé cíle. Jde o celkem 35,7 % rozpočtu EU a 347, 410 miliard eur.

Schéma 7: Rozdělení prostředků politiky soudržnosti na 3 cíle pro roky 2007-2013

(Regionální politika)

2.1.3 Programové období 2007–2013 v České republice

Česká republika má v programovém období 2007–2013 z evropských fondů k dispozici 26,69 miliard eur. Pro srovnání, tato částka představuje tři čtvrtiny ročního státního rozpočtu. Evropská unie financuje maximálně 85 % výdajů, stát musí projekty spolufinancovat přibližně 132,83 miliardami. Přípravu ČR na využívání fondů EU koordinuje Ministerstvo pro místní rozvoj. Na základě vypracovaných strategických dokumentů, které vymezují prioritní cíle politiky soudržnosti, Česká republika připravila pro období 2007–2013 celkem 24 operačních programů, které se dále dělí na tématické, regionální programy pro Prahu a programy spadající pod cíl Evropská územní spolupráce.

Operační programy jsou strategické dokumenty rámcově vymezené pro konkrétní oblast podpory. Operační programy jsou rozpracovány do tzv. os. Tyto představují hlavní směry intervence, které vycházejí ze strategických dokumentů. Dalo by se říci, že operační programy sice vycházejí z priorit politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU pro období 2007-2013, ale odpovídají individuálním potřebám našeho státu (ČR a strukturální fondy v letech 2007–2013).

OP LZZ, jehož cílem je zvýšit zaměstnanost a zaměstnavatelnost lidí v ČR. Tohoto cíle je dosahováno zvyšováním adaptability zaměstnanců a zaměstnavatelů, zlepšováním přístupu k zaměstnání a prevencí nezaměstnanosti, posilováním integrace osob ohrožených sociálním vyloučením nebo osob sociálně vyloučených, posilováním institucionální kapacity a efektivnosti veřejné správy a veřejných služeb a zintenzivňováním mezinárodní spolupráce v oblasti rozvoje lidských zdrojů a zaměstnanosti. OP má 6 prioritních os. Ve zkratce představím dva operační programy LZZ, které řeší problematiku osob sociálně vyloučených:

OP LZZ, osa 2, Aktivní politika trhu práce.

Z tohoto OP lze financovat aktivity v těchto oblastech: rekvalifikace, zprostředkování zaměstnání, podpora veřejně prospěšných prací a krátkodobých pracovních příležitostí, zajištění odborné praxe, podpora nových forem zaměstnání pro uplatnění žen a mladých lidí na trhu práce, podpora začínajícím OSVČ, rozvoj speciálních doškolovacích programů, realizace a rozšíření specifických integrovaných školicích programů pro společenskou (pracovní) integraci uchazečů o zaměstnání ohrožených sociální exkluzí, apod.

OP LZZ osa 3, Sociální integrace a rovné příležitosti.

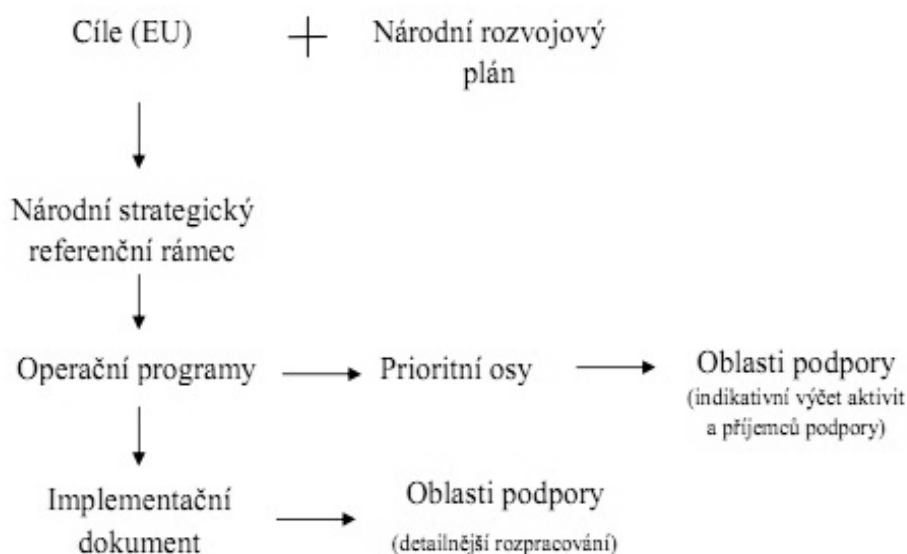
Financuje oblasti poskytování sociálních služeb a podpora dalších nástrojů, které vedou k sociálnímu začleňování a k prevenci sociálního vyloučení, transformace pobytových zařízení pro cílové skupiny osob, vzdělávací programy, kurzy, odborné vzdělávání pro sociálně vyloučené, poradenské programy k aktivizaci a motivaci sociálně vyloučených při vyhledávání zaměstnání, zpřístupnění nabídky dalšího vzdělávání, rekvalifikace a zvyšování kvalifikace pro ženy, rozvoj distančních forem vzdělávání apod. (Operační program lidské zdroje a zaměstnanost).

2.1.4 Proces získávání prostředků z finančních zdrojů EU

Tok finančních prostředků z Evropských fondů k příjemci je jasně vymezený proces, který znázorňuje níže uvedené schéma. Můžeme jej rozdělit do následujících kroků: Evropská komise ve spolupráci s členskými zeměmi navrhuje „strategické obecné zásady Společenství pro soudržnost“, tj. rámcový strategický dokument pro politiku soudržnosti, který má zajistit sladění plánů členských států s prioritami EU. V dalším kroku každý členský stát vypracuje vlastní „národní strategický referenční rámec“. Referenční rámec určuje strategii členského státu a uvádí seznam „operačních programů“, které stát hodlá provádět. Pokud nejsou vážnější připomínky, části referenčního rámce a každý z operačních programů jsou schváleny Evropskou komisí. Operační programy představují priority státu

(nebo regionů) a koncepci využívání programů. Po schválení operačních programů Komisí je úkolem členského státu a jeho regionů zajistit provádění programů, tj. vybrat projekty, zajistit jejich kontrolu a hodnocení. Veškerou tuto práci provádějí tzv. „řídící orgány“ fungující v rámci jednotlivých zemí či regionů (v ČR je to Ministerstvo pro místní rozvoj). Komise se zaváže k výdajům, aby členskému státu umožnila zahájení programů, a proplatí výdaje certifikované členským státem. Podílí se na sledování operačních programů společně s členskými státy a obě strany po celé programové období 2007-2013 předkládají strategické zprávy (Řízení fondů EU).

Schéma 8: Finanční prostředky z fondů EU

(Finanční prostředky z fondů EU)

2.2 Národní strategický referenční rámec (NSRR)

Dokument (Národní strategický referenční rámec) představuje základní programový dokument České republiky, který definuje strategie sociálního a ekonomického rozvoje České republiky pro období 2007 - 2013 a umožní další jednání o čerpání prostředků z fondů Evropské unie. Zpracování tohoto klíčového dokumentu vychází z povinností členského státu definovaných v Nařízení Rady (ES) č. 1083/2006 ze dne 11. července 2006, o obecných ustanoveních, o Evropském fondu pro regionální rozvoj, Evropském sociálním fondu a Fondu soudržnosti a o zrušení nařízení (ES) č. 1260/1999. Národní strategický referenční rámec byl přijat Evropskou komisí 27. června 2007. Východiskem pro zpracování návrhu Národního strategického referenčního rámce byl Národní rozvojový plán České republiky.

Analytická část Národního strategického referenčního rámce se zaměřuje na identifikaci silných klíčových stránek České republiky pro posilování její konkurenceschopnosti, zaměřuje se i na slabé stránky a problematická místa, která mohou představovat překážky v růstu ekonomiky i společnosti.

Strategie se opírá o evropské (Strategické obecné zásady Společenství) i domácí (Strategie udržitelného rozvoje, Strategie hospodářského růstu, Strategie regionálního rozvoje pro léta 2007—2013 a další platné resortní a regionální strategie) strategické dokumenty.

Globálním cílem NSRR je přeměna socioekonomického prostředí ČR v souladu s principy udržitelného rozvoje tak, aby ČR byla přitažlivým místem pro realizaci investic, práci a život obyvatel, posilování trvalé konkurenceschopnosti a udržitelného růstu s cílem dosáhnout hospodářské úrovně EU-25. ČR bude usilovat o růst zaměstnanosti a o vyvážený a harmonický rozvoj regionů, který povede ke zvyšování úrovně kvality života obyvatelstva.

Strategie NSRR je zaměřena na rovnou příležitost pro všechny ve vzdělání a na trhu práce. Téma rovných příležitostí se promítá do všech oblastí, ve kterých hrozí riziko diskriminace na základě pohlaví, věku, zdravotního stavu, rasy, sexuální orientace nebo náboženství. Pozornost je zaměřena na všechny skupiny ohrožené sociálním vyloučením: dlouhodobě nezaměstnané, drogově závislé, na lidi propuštěné z vězení, absolventy škol, osoby s nízkou kvalifikací, migranty. Důraz je kladen na osoby znevýhodněné (zdravotně, sociokulturně), podpora těchto skupin bude z ESF. Důležitá je otázka rovného přístupu mužů a žen ke vzdělání a pracovním příležitostem. V případě žen je to otázka rovného přístupu k vyšším vědeckým a řídicím pozicím.

Národní strategický referenční rámec ČR specifikuje vedle globálního cíle také čtyři hlavní strategické cíle:

1. Konkurenceschopná česká ekonomika - je provázána se strategickými cíly.
2. Otevřená, soudržná a flexibilní společnost, které jde především o vytvoření moderní občanské společnosti, citlivé k vnějším příležitostem, garantující rovné příležitosti pro všechny. Řeší prevenci spojenou s problémy jako migrace, stárnutí, nemoci, inkluzivního a pružného trhu, práce s kvalifikovanou a flexibilní pracovní silou, kvalitního vzdělávacího systému, který je zdrojem efektivity a flexibility na trhu práce, efektivní systém správy veřejných záležitostí, včetně zajišťování veřejných služeb a infrastruktury na všech úrovních.
3. Atraktivní prostředí zajišťuje kvalitní fyzické základny pro hospodářský a sociální rozvoj, prostřednictvím investic zasahuje do ochrany životního prostředí a zlepšení dostupnosti dopravních sítí.
4. Vyvážený rozvoj území je zaměřen na regiony, rozvoj městských oblastí a rozvoj venkovských oblastí.

Národní strategický referenční rámec určuje systém **operačních programů** politiky hospodářské a sociální soudržnosti 2007—2013, jejichž

prostřednictvím budou jednotlivé prioritní osy realizovány. ČR čerpá prostředky z Evropských fondů. Operační programy jsou rozdělené podle cílů. Zastřešujícím orgánem pro všechny operační programy financované ze strukturálních fondů a Fondu soudržnosti v ČR je Národní orgán pro koordinaci (NOK), který pracuje v rámci Ministerstva pro místní rozvoj ČR. To bylo ustanoveno centrálním metodickým a koordinačním orgánem politiky hospodářské a sociální soudržnosti v období 2007–2013 (Národní strategický referenční rámec).

2.3 Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách

Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách (dále jen Agentura) je nástrojem Vlády ČR k zajištění podpory obcím v procesu sociálního začleňování. O své činnosti podrobně informuje na svých internetových stránkách (Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách). Svou činností podporuje opatření, která napomáhají samosprávám v procesu sociálního začleňování obyvatel ohrožených sociálním vyloučením, zaměřuje se na rozvoj sociálně vyloučených lokalit a na prevenci sociálního vyloučení.

Posláním Agentury je propojovat subjekty na místní úrovni tak, aby spolupracovaly v procesu integrace. Iniciuje propojování působení veřejné správy a neziskového sektoru. Od roku 2009 působí Agentura ve třinácti lokalitách měst i regionů, od dubna 2010 v dalších deseti lokalitách. Obcím a místním subjektům pomáhá v oblastech získávání finančních prostředků (ze strukturálních fondů EU, státního rozpočtu, krajských dotačních programů), zajišťováním služeb a podporou vzdělání, sociálních služeb a sociálního bydlení, podporou zaměstnanosti a zajištěním infrastruktury pro tyto služby, v oblasti komunikace s ústředními orgány státní správy. Z podnětů při práci v lokalitách Agentura získává podklady pro návrhy v oblasti legislativy, sociálních politik, dotačních titulů, apod.

S cílovými skupinami pracuje agentura buď přímo, nebo nepřímo. Nepřímo pracuje s obyvateli sociálně vyloučených lokalit. Přímou spolupráci uskutečňuje ve městech a obcích, společně s institucemi působícími na území obce (ostatní úřady, školy, policie, nestátní neziskové organizace, zaměstnavatelé) a s veřejností.

Pro sociální začleňování používá Agentura různé prostředky. Například v oblasti poradenství (poskytuje poradenství při čerpání a mapování potřeb), lokálního partnerství (setkávání aktérů angažovaných v procesu sociálního začleňování), aktivizace (aktivizace místních kapacit, využití místních zdrojů), strategického plánu (na přípravě plánu se podílí všichni aktéři uvedení v cílové skupině). V rámci evropských strukturálních fondů poskytuje poradenství při administraci projektů a poskytuje podporu při realizaci integrovaných plánů rozvoje měst.

Oblasti podpory

Agentura se zaměřuje na problematiku vyloučení romských lokalit v celé její šíři. Angažuje se ve čtyřech nejvýznamnějších oblastech. V oblasti bydlení představuje nejviditelnější projev sociálního vyloučení, v oblasti zaměstnání (nezaměstnanost ve vyloučených lokalitách je vysoká, projevuje se vysokou zadlužeností, závislostí na sociálních dávkách, hlavní příčinou je nízká vzdělanost a nedostatečné sociální kompetence), vzdělávání, kde problémem je především v nedostatečné předškolní přípravě, v oblasti sociální služby agentura napomáhá rozvoji služeb, které odpovídají potřebám obyvatel. Komplexní řešení problematiky sociálního vyloučení a smysluplná pomoc tak dává obyvatelům vyloučených lokalit větší šanci na zlepšení jejich sociální situace a začlenění do společnosti (Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách).

2.4 Projekt „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“

Projekt „Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti“ je jedním z nástrojů inkluzivní politiky MPSV, který pomáhá řešit problémy sociálního vyloučení a nezaměstnanosti. Projekt byl financován z prostředků Evropského sociálního fondu (ESF) a státního rozpočtu ČR. Plošně mapuje a vyhodnocuje stávající situaci ve vyloučených romských lokalitách, poskytuje informaci o hlavních příčinách vylučování.

Za hlavní zdroje sociálního vyloučení považují autoři projektu dlouhodobou nezaměstnanost, ztížený přístup na trh práce, ke kvalitnějšímu bydlení, nízkou vzdělanost, nedostatečné sociální kompetence, zhoršený zdravotní stav a zadluženost.

Projekt předkládá návrhy nástrojů a mechanismů k odstranění hlavních zdrojů sociálního vyloučení, poukazuje i na jejich klady, zápory a bariéry, které je třeba překonat. Předkládá návrh strategie změny, jehož cílem je odstranění výše uvedených zdrojů sociálního vyloučení.

Příkladem nástrojů řešení problematiky v oblasti bydlení může být oslabování mechanismů v oblasti sociálního vyloučení, v oblasti bydlení (splátkový kalendář), prevence prostřednictvím terénní sociální práce, institut zvláštního příjemce, dobrovolné odpracování dluhu. Nástrojem zvyšování kvality bydlení mohou být rekonstrukce (iniciována obcí, převedení nemovitosti do osobního vlastnictví za symbolickou 1Kč), zřízení funkce domovníka apod. Nástroje zvyšující šance na zlepšení bytové situace je výstavba sociálního bydlení, nediskriminační přidělování bytů, vytipování rodin pro přestěhování do kvalitnějšího bydlení a další. V oblasti vzdělávání je věnována pozornost dětem předškolního věku, funkci asistenta učitele na ZŠ a SŠ, dostatečné informovanosti o možnostech dalšího studia, o podpoře formou různých stipendií a možnosti dálkového studia. Jako nástroje

v oblasti integrace na trhu práce jsou uváděny vzdělávání dospělých, rekvalifikace, veřejně prospěšné práce apod. V oblasti zadluženosti jde především o podporu zvyšování finanční gramotnosti a potírání lichvy.

Cílem projektu bylo získat relevantní a aktuální informace o situaci sociálně vyloučených romských lokalit a porozumět procesům, které ovlivňují životní podmínky v jejich různých typech. Projekt Ministerstvu práce a sociálních věcí poskytuje informace k efektivnímu čerpání prostředků z Evropského sociálního fondu v období 2007-2013 směrem k aktivnímu řešení situace v sociálně vyloučených romských lokalitách (Projekt "Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti").

2.5 Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení (dále jen Evropský rok 2010) představoval informační a osvětovou kampaň. Tisková zpráva MPSV uvádí, že cílem Evropského roku bylo upozornit veřejnost na problém chudoby a sociálního vyloučení a zapojit jak občanskou společnost, tak i veřejné a soukromé subjekty do aktivit v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Lidem, kterých se problém chudoby a sociálního vyloučení přímo týká, měla tato kampaň poskytnout informace o jejich právech a možnostech řešení jejich nepříznivé sociální situace.

Jen pro informaci, podle Eurobarometru se tři ze čtyř Evropanů domnívají, že je v jejich zemi rozšířena chudoba. V České republice je tohoto názoru 59 % občanů. Česká republika má ze všech zemí EU nejnižší míru chudoby. V roce 2008 dosáhla hodnoty 9 % (průměr zemí EU je 17 %). Chudobou jsou ohroženi především nezaměstnaní, neúplné rodiny, rodiny se třemi a více dětmi.

Evropský rok 2010 v České republice připravilo Ministerstvo práce a sociálních věcí. Hlavními partnery MPSV byly Evropská síť proti chudobě a sociálnímu vyloučení v České republice (EPAN ČR), projekt Napsi spolu a Poradna při finanční tísní. O Evropském roku informovala tisková zpráva MPSV (Tisková zpráva MPSV).

2.5.1 Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení

Dokument (Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení) představuje hlavní zásady Evropského roku 2010 :

- uznání práv – uznání práv lidí žijících v chudobě a čelících sociálnímu vyloučení na důstojný život a plnohodnotnou účast na životě společnosti
- sdílení odpovědnosti – přebírání odpovědnosti za politiky a činnosti v oblasti sociálního začleňování a zdůraznění odpovědnosti každého jedince za boj proti chudobě a sociálnímu vyloučení
- Soudržnost – podpora soudržnosti společnosti
- potvrzení politického závazku EU a konkrétní opatření – učinit pokrok v boji proti sociálnímu vyloučení a chudobě.

Program Evropského roku 2010 se zaměřuje na **pět prioritních** oblastí a možnosti řešení problémů v těchto oblastech. Jedná se o:

1. Prevenci sociálního vyloučení v důsledku předluženosti - opatření v této oblasti se týkají především informovanosti o negativních důsledcích zadluženosti, zvyšování finanční gramotnosti, vytvoření a rozšíření sítě finančního poradenství, zvýšení počtu sociálních pracovníků pracujících s osobami ohroženými zadlužeností.

2. Zlepšení přístupu na trh práce osobami vzdálenými tomuto trhu - týká se především těchto cílových skupin: dlouhodobě nezaměstnaní, osoby se zdravotním postižením, osoby vracející se z výkonu trestu, nezaměstnané ženy pečující o děti, osoby s nízkou kvalifikací, cizinci, osoby starší padesáti let. Opatření v této oblasti se zaměřují na zvýšení podpory sezónních a příležitostních prací, vytváření a podporu možnosti večerního

studia, vytváření takového podnikatelského prostředí, kde není výhodné zaměstnávat „načerno“, podněcování zaměstnavatele k vytváření pracovních míst s kratšími pracovními úvazky (např. pro ženy s malými dětmi, pro zdravotně postižené), podporovat sociální podnikání, atd.

3. Aktivizaci územní veřejné správy při tvorbě a hodnocení akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení - je zaměřeno na venkovské a odlehlé oblasti. Navrhovaná opatření se týkají zvýšení zaměstnanosti v těchto oblastech. Dále zvýšení participace občanské společnosti a lidí, kteří mají s chudobou nějakou zkušeností, na tvorbě a hodnocení národních a místních akčních plánů boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

4. Zvýšení úrovně vzdělanosti a konkurenceschopnosti chudých a vyloučených lidí na trhu práce - cíl je zaměřen především na osoby s nízkou vzdělaností, které jsou ohroženy negramotností, sociálním vyloučením a marginalizací, nezaměstnaností a chudobou. Navrhovaná opatření jsou směřována například k podpoře vzdělávání pedagogických pracovníků, podpoře sociálně znevýhodněných skupin, k pomoci osobám žijícím v chudobě získat (částečnou) kvalifikaci, atd.

5. Podporu přiměřeného bydlení sociálně vyloučených skupin a řešení problému bezdomovectví - cílové skupiny jsou sociálně vyloučené romské komunity, rodiče samoživitelé, početné rodiny, rodiny s jedním příjmem, dlouhodobě nezaměstnaní, zdravotně postižení, mladí lidé, starší osoby, vězňové a lidé vracející se z výkonu trestu, osoby ukončující pobyt v ústavním zařízení. Návrh opatření se týká podpory výstavby sociálních bytů. Obsah tohoto cíle také hovoří o nutnosti předcházet dluhům na nájemném a o včasném využívání nástrojů prevence, které zabrání nárůstu dluhů, ztrátě bydlení a sociálnímu propadu zadlužených rodin (Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení).

Na základě hlavních priorit bylo vytvořeno 12 projektů, které byly během roku 2010 realizovány. Tisková zpráva MPSV uvádí například tyto projekty realizované v rámci Evropského roku 2010 v ČR:

Název projektu: **Prevence předlužení**

Realizátor: Asociace občanských poraden

Stručná charakteristika: Komplexní program zaměřený na prevenci proti předlužení lidem ohroženým chudobou ve 13 městech ČR. Jeho součástí je dlouhodobé poradenství, mediální kampaň, semináře.

Název projektu: **Vítej**

Realizátor: Dobrovolnické centrum Ústí nad Labem

Stručná charakteristika: Projekt zaměřený na dlouhodobě nezaměstnané prostřednictvím dobrovolnické služby. V rámci projektu budou zpracovány metodiky pro pracovníky úřadů práce a sociálních služeb.

Název projektu: **Zvyšování funkční gramotnosti ohrožených osob**

Realizátor: Romodrom

Stručná charakteristika: Zvyšování funkční gramotnosti osob ve výkonu trestu odnětí svobody nebo těsně po něm a obyvatel sociálně vyloučených romských lokalit. Mezi vzdělávací oblasti patří rodina, bydlení, práce, státní správa, služby.

Evropský rok boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení se formálně uzavřel konferencí 10. prosince 2010. Ministr práce a sociálních věcí na konferenci hovořil o tom, že pomoc potřebným neznamená převzít za ně odpovědnost, ale pomoci jim navrátit se na pracovní trh a do běžné společnosti (Tisková zpráva MPSV).

Shrnutí 2. kapitoly

Cílem druhé kapitoly je shrnutí institucionálního zajištění politiky sociálního začleňování na úrovni národní i na úrovni EU. Politika soudržnosti a sociálního začleňování. ČR naplňuje strategické cíle politiky hospodářské a sociální soudržnosti EU, ale odpovídá individuálním potřebám státu. V druhé kapitole uvádím hlavní dokumenty a nástroje, které představují institucionální řešení politiky soudržnosti a jsou určeny na

podporu politiky soudržnosti a sociálního začleňování. V 2. kapitole byly představeny tyto nástroje politiky sociálního začleňování:

- **Fondy EU** – představují hlavní nástroj kohezní politiky EU
- **Národní strategický referenční rámec (NSRR)** definuje pro Českou republiku strategii sociálního a ekonomického rozvoje
- Projekt „**Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti**“, je jedním z nástrojů inkluzivní politiky MPSV a mapuje problematiku v sociálně vyloučených romských lokalitách
- **Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách** je nástrojem Vlády ČR v procesu sociální integrace v sociálně vyloučených romských lokalitách
- Dokument **Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení** představuje hlavní zásady „Evropského roku 2010“ a byl osvětovou a informační kampaní v boji proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

Uvedené nástroje sociálního začleňování mají společný cíl a tím je posílení hospodářské a sociální soudržnosti. Prioritním cílem politiky soudržnosti EU ekonomický růst, vytváření nových pracovních míst, vytváření rovných příležitostí pro všechny občany a boj proti diskriminaci a sociálnímu vyloučení. Nástroji realizace těchto cílů jsou tzv. strukturální fondy a fond kohezní.

Závěr

Cílem 1. kapitoly předložené bakalářské diplomové práce byl popis a shrnutí problematiky sociální soudržnosti, sociálního začleňování a sociálního vyloučení se zaměřením na skupiny ohrožené sociálním vyloučením a shrnout výsledky výzkumu sociální soudržnosti v ČR. Druhá kapitola je věnována politice soudržnosti a integraci jedinců i sociálních skupin do společnosti v její institucionální podobě, na úrovni národní i na úrovni EU. Představuje konkrétní nástroje a opatření vedoucí k naplňování politiky soudržnosti a sociálního začleňování. Cíle bylo dosaženo prostudováním sociologické literatury pro potřeby 1. kapitoly a strategických dokumentů dostupných z internetových stránek pro 2. kapitolu.

V první kapitole jsou popisovány teoretické koncepce sociální soudržnosti, sociálního vyloučení a začleňování, skupinám ohrožených sociálním vyloučením. Tato problematika je popisována jako multidimenzionální, proto bylo nutné věnovat se jí v širších souvislostech. Zaměřuje se na aktuální problémy současné sociální politiky v oblasti sociálního začleňování. V jednotlivých podkapitolách je pozornost zaměřena na vymezení pojmů, příčiny, důsledky a možnosti řešení uvedených sociálních jevů. Problémem současné společnosti je oslabování sociální koheze. Její nedostatek představuje problém jak ekonomický tak i sociální. Nedostatek soudržnosti se podílí na sociální exkluzi. K sociální exkluzi přispívá i diskriminace. Aktuální problém a potenciální zdroj sociálního vyloučení v současnosti představuje nezaměstnanost, vážný problém představuje problematika sociálního vyloučení jedinců a skupin na základě jejich etnické nebo národnostní příslušnosti, zvláště pak Romů. Inkluzivní politika je zaměřena na integraci jedinců do společnosti. Politika soudržnosti je budována na úrovni národních států, vychází však z politických záměrů EU. Prioritním cílem současné politiky soudržnosti EU je vytváření nových pracovních míst, vytváření rovných příležitostí pro všechny občany a boj

proti diskriminaci a sociálnímu vyloučení. Nástroj realizace těchto cílů jsou tzv. strukturální fondy a fond kohezní.

V sociologické studii zaměřené na sociální soudržnost v české společnosti se uvádí, že důvěra ve společnost je silná na mezilidské úrovni, ale velmi slabá na úrovni institucionální. Je založena na tradičních hodnotách, které jsou díky modernizaci oslabovány, a to s sebou přináší nárůst patologických jevů. Chudobou jsou nejvíce ohroženi nezaměstnaní a matky samoživitelky, sociálním vyloučením jsou nejvíce ohroženi Romové. Ve strategii na posilování společenské soudržnosti Potůček doporučuje omezení všech forem vyloučení, ručení státu za respektování etnické, sociální a regionální i lokální identity všech jako rovnoprávných občanů a uznání sociálního postavení jednotlivců na základě jejich schopností, a výkonu. (Potůček 2005, 21–35).

Druhá kapitola je věnována politice soudržnosti a integraci jedinců i sociálních skupin do společnosti v její institucionální podobě, na úrovni národní i na úrovni EU. Politika začleňování je budována na úrovni národních států, vychází však z politických záměrů Evropské unie. Cíle a nástroje politiky soudržnosti jsou zakotveny ve strategických dokumentech EU a ČR. Nástroje politiky sociálního začleňování, které jsou popisovány v 2. kapitole se zaměřují na všechny jedince a skupiny, kteří jsou vyloučeni z účasti na životě ve společnosti nebo jsou obětí diskriminace. A předkládá konkrétní opatření a nástroje, které umožní jejich integraci. Dva z popisovaných nástrojů se věnují problematice vylučování Romů a sociálně vyloučeným romským lokalitám.

Uvedené nástroje sociálního začleňování mají společný cíl, a tím je posílení hospodářské a sociální soudržnosti. Prioritním cílem politiky soudržnosti EU je ekonomický růst, vytváření nových pracovních míst, vytváření rovných příležitostí pro všechny občany a boj proti diskriminaci a sociálnímu vyloučení.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Jana Juříková

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie a andragogiky FF UP

Název práce: Sociální soudržnost, sociální začleňování a skupiny ohrožené sociálním vyloučením
Social cohesion, social integration and groups threatened by social exclusion.

Počet znaků: 100 811

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 24

Klíčová slova: sociální soudržnost, sociální vyloučení, sociální začleňování, diskriminace, chudoba, politika soudržnosti, nástroje politiky soudržnosti, Evropské fondy, nezaměstnanost.

Předmětem předložené bakalářské práce je sociální soudržnost, sociální vyloučení a sociální začleňování v ČR. Práce popisuje problematiku v rovině teoretické, na základě sociologické literatury. Dále představuje politiku soudržnosti a inkluzivní politiku v její institucionální podobě, její prioritní cíle a nástroje, na úrovni národní i na úrovni Evropské unie. Součástí práce je stručné shrnutí poznatků o výzkumu sociální soudržnosti v České republice.

The keywords: social cohesion, social exclusion, social integration, discrimination, poverty, the Policy of Cohesion, instruments of cohesion policy, European funds, unemployment

This Bachelor thesis deals with social cohesion, social exclusion and social integration in the Czech Republic. The thesis describes the problems in a theoretical scope on the basis of sociological literature. It presents the Policy of Cohesion and the integration policy in its institutional form, its

priority objectives and instruments on the national and European Union levels. The part of this thesis is a brief summary of knowledge about the research of the Policy of Cohesion in the Czech Republic.

Použitá literatura

- BARTÁK, M. Sociální soudržnost, solidarita, sociální vyloučení – od teoretických konceptů k veřejné politice. In ČABANOVÁ, B., HÁVA, P. (ed.) *Spravedlnost a solidarita v oblasti zdravotnických služeb*. Praha: Výzkumný ústav bezpečnosti práce, 2008.
- MACHONIN, P. a kol. *Mechanismy sociální soudržnosti, stratifikace a sociálního státu: výzkumný projekt VaV – ZVZ MS6-2 zadaný Ministerstvem práce a sociálních věcí*. Praha: MPSV, UK, 2004.
- MAREŠ, P. Sociální exkluze a inkluze. In SIROVÁTKA, T. (ed.) *Sociální exkluze a inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: MU, 2004.
- MAREŠ, P. Nezaměstnanost jako sociální problém, Praha: SLON, 2002.
- POTŮČEK, M. a kol. *Jak jsme na tom. A co dál?: strategický audit České republiky*. Praha: SLON, 2005.
- TOUŠEK, L., projekt Sociální vyloučení a prostorová segregace, dostupné z: <http://www.caat.cz/publikace/44-prehledove-studie/143-socialni-vyloueni-a-prostorova-segregace> (27.2.2011)
- TUČEK, M. (ed.) *Soudržnost v diferencující se společnosti*. Praha: SoÚ AV ČR, 2008.
- TUČEK, M. a kol. *Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006.
- VLASÁK, O. a kol. *Budoucnost kohezní politiky*. Praha: CEVRO Institut, 2008.

Dokumenty

Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-agenture> (18.1.2011)

ČR a strukturální fondy v letech 2007 – 2013, dostupné z: <http://www.euroskop.cz/8640/sekce/cr-a-strukturalni-fondy-v-letech-2007-2013/>

Finanční prostředky z fondů EU v období 2007 -2013, s. 11, Příručky o fondech, dostupné z: <http://www.euroskop.cz/8647/sekce/prirucky-o-fondech-eu/>(18.1.2011)

Fond soudržnost, dostupný z: <http://www.euroskop.cz/8631/sekce/fond-soudrznosti/> (18.1.2011)

Národní program Evropského roku boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení dostupné z: (<http://www.mpsv.cz/cs/7455>) (12.2.2011)

Národní strategický referenční rámec, dostupné z:
<http://www.strukturalni-fondy.cz/getdoc/197f55c7-ffeb-4f5c-ab81-26237ef6eaf1/Narodni-strategicky-referencni-ramec-CR-2007%e2%80%942013> (20.2.2011)

Nové iniciativy kohezní politiky, dostupné z:
<http://www.euroskop.cz/8637/sekce/iniciativy-kohezni-politiky/>
(18.1.2011)

Operační program Lidské zdroje a zaměstnanost, Strukturální fondy EU, dostupné z:
<http://www.strukturalni-fondy.cz/getdoc/d26c8d6a-821b-45df-9c9c-29a8a55f7e1e/OP-Lidske-zdroje-a-zamestnanost> (20.1.2011)

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva, Prevence sociálního vyloučení, dostupné z:
<http://zamestnanost.poradna-prava.cz/prevence-socialniho-vyloucení.htm>
(10.2.2011)

Projekt "Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti" dostupný z:
<http://www.mpsv.cz/cs/3052> (10.2.2011)

Právní předpisy ES v gesci MPSV, dostupné z:
<http://www.mpsv.cz/cs/1113> (10.2.2011)

Přístup k zaměstnání a sociální začleňování, Evropský sociální fond, dostupné z:
http://ec.europa.eu/employment_social/esf/fields/employment_cs.htm
(18.1.2011)

Regionální politika, dostupné z:
<http://www.euroskop.cz/8948/sekce/regionalnipolitika> (18.1.2011)

Řízení fondů EU, Evropská úroveň,
<http://www.strukturalni-fondy.cz/Informace-o-fondech-EU/Rizeni-fondu-EU> (10.2.2011)

Tisková zpráva MPSV ze dne 13.12.2010, Češi a chudoba, Představení aktivit Evropského roku 2010 v České republice, dostupné z:
<http://www.mpsv.cz/cs/8134> (10.2.2011)